

BREU RELACIÓ DE LA HISTORIOGRAFIA MEDIEVAL SOBRE TERRASSA

Vicenç Ruiz i Gómez. Historiador, arxiver de l'Arxiu Històric de Protocols de Barcelona

“La història la fan els homes i les dones amb el seu treball”

Manuel Royes, en el pròleg del llibre *Història de Terrassa* (1987).

Resum: El present article té com a objectiu oferir una síntesi de les principals aportacions fetes per la historiografia medieval sobre Terrassa. Per tal d'estructurar la narració, ens hem fixat en el context en què les diverses aportacions s'han dut a terme. Així, aquestes s'han dividit en tres apartats: les figures aïllades, la recerca institucionalitzada i la historiografia accidental. Finalment, s'alerta de la metanarrativa que ha determinat en bona part el discurs sobre la història medieval de Terrassa i es proposen algunes formes d'escapar-ne.

Paraules clau: Historiografia, edat mitjana, Terrassa, polítiques de memòria, valor del patrimoni.

Abstract: *A brief account of medieval historiography about Terrassa.* This article aims to provide a synthesis of the main contributions made by medieval historiography about Terrassa. For the purpose of structuring the narration, we have focused on the context in which the different contributions were made. Thus, they have been divided in three different paragraphs: isolated figures, institutionalised research and accidental historiography. Finally, we should be aware of the meta-narrative which has determined a large proportion of the statements about medieval history in Terrassa, and different ways to avoid them are proposed, too.

Key words: Historiography, Middle Age, Terrassa, politics of memory, heritage value.

En anteriors números d'aquesta revista, es poden trobar articles dedicats a la historiografia terrassenca de l'antiguitat, l'edat moderna i la contemporània.¹ Sense poder comptar amb precedents com aquests, les pàgines que segueixen són el primer intent d'analitzar de forma conjunta el gruix de coneixements elaborats per la casta de Clio sobre l'edat mitjana a Terrassa. No s'ha intentat fer una llista completa de tota la bibliografia existent,² sinó que, més aviat, s'ha provat de sintetitzar les principals aportacions dels autors i les autores que han participat en la construcció de la historiografia medieval terrassenca.

Per estructurar la narració, aquesta síntesi es divideix en tres grans apartats, que no s'han de prendre com a períodes o corrents de la historiografia, sinó que responen al context en què les diverses aportacions s'han dut a terme. Aquest tret, així ho entenem, és el que defineix de la millor manera l'encaix de les diferents recerques en el total de la producció historiogràfica local, més enllà dels posicionaments teòrics i metodològics de cadascú. Així, un primer apartat està dedicat a les *figures aïllades* que, per un motiu o altre, han estat considerades com el fonament de la història medieval a Terrassa. El segon apartat s'ocupa de la *recerca institucionalitzada*, és a dir, aquella que s'ha generat a través dels tres centres d'investigació del municipi (Centre

d'Estudis Històrics de Terrassa, Museu de Terrassa i Arxiu Històric de Terrassa). En el tercer apartat, en canvi, analitzarem la *historiografia accidental*, és a dir, aquelles recerques puntuals sobre Terrassa en el marc de treballs d'abast més general.

Les figures aïllades (o no tant): Arnella, Ventalló, Soler i Palet, Cardús.

En aquest primer apartat presentem els quatre autors que, de forma individual i més o menys aïllada (ja que tots comptaren amb referents historiogràfics i, fins i tot, exceptuant Arnella, protagonitzaren polèmiques amb d'altres investigadors locals), van iniciar les recerques sobre el període medieval. Amb major o menor rigor i mètode, aquests autors han fixat els principals problemes que, encara avui dia, la historiografia terrassenca medieval recull majoritàriament. A més, com tot seguit veurem, aquests quatre autors tenen molt clar que la recerca històrica serveix per contribuir al desenvolupament de llurs respectius presents, evidenciant així la funció social de la nostra disciplina.

Tot i que Jaume Arnella (ca. 1570-1639) fou el primer historiador local, la seva obra, en realitat, només es donà a conèixer després de la Guerra Civil espanyola, gràcies a una publicació de Salvador Cardús.³ De fet, fou Cardús l'autor del títol amb què la seva obra és coneguda, *Grandeses i antiguitats d'Egara-Terrassa*, ja que, en rigor, aquest text històric forma part d'un llibre de gestió de l'església de Sant Pere, iniciat l'any 1594, molt abans que Arnella se'n fes càrrec de la cura d'ànimes, el 1610. A la *Breu relació de les grandesas y antiqutats de la parrochial iglésia de Sant Pera y vila de Terrassa*, incipit original del text, l'autor s'ocupa, bàsicament, de situar a les esglésies santperenques el bisbat d'Ègara – fent-se ressò dels estudis de Morales i Diago –, elabora un episcopologi dels bisbes egarencs coneguts, parla del concili egarenc i clou amb una dissertació sobre la durada del bisbat i l'esment de la capitular carolíngia del 844 atorgada al *Terracium castellum*. La formació acadèmica d'Arnella (era un «student» l'any 1592) el posà en contacte amb la historiografia de caire general del període. Quan l'any 1610 mossèn Arnella es posà al capdavant de Sant Pere, la situació era la següent, segons Cardús: «Amb mossèn Arnella les esglésies santperenques prengueren nova vida, puix que, després dels anys d'abandó que havien sofert, a causa de l'allunyament dels vilatans que temps ha se n'havien desentès, tot es trobava sumit en la més gran decadència» (1973, p. 28).

Arnella, de fet, dugué a terme un autèntic *Pla Director* per a les esglésies, ja que l'any 1612 enllestí la restauració de Sant Pere, el 1613 ja havia posat en ordre l'arxiu, mentre que entre els anys 1616 i 1620 es finalitzà la construcció del pont de Sant Pere. És en aquest context i amb aquesta intenció que, l'any 1614, començà la redacció del seu únic text històric: emprant la bibliografia al seu abast i la documentació medieval que custodiava, Arnella va recórrer al passat gloriós egarenc del bisbat visigòtic com la

millor manera de garantir les actuacions de reforma i manteniment de la seva parròquia. Es tracta, com veiem, del primer exemple de posicionament i singularització de la marca “Seu d'Ègara” aplicada actualment a les esglésies santperenques.

Així, mentre a Jaume Arnella ja se'l coneixia com al primer historiador i el primer arxiver terrassenc documentat, a partir d'ara es pot proposar que sigui també conegut com el primer expert en màrqueting i publicitat. Arnella, doncs, tenia ben clar l'ús social que se'n podia fer, de la història medieval.

Josep Ventalló i Vintró (1856-1919) fou l'autor del primer llibre d'història de Terrassa: *Tarrasa antiga y moderna* (1879). Com encertadament ha resumit Josep Palau,⁴ Ventalló «segueix un recorregut lineal per tota la història de Terrassa, des de la ciutat romana d'Ègara fins al present industriós de la Terrassa del segle XIX, tot passant per les heroïcitats del passat medieval del castell d'Ègara» (p. 38). Efectivament, l'autor, recollint els mites forjats pel romanticisme català, no dubta a destacar el suposat setge que per vuitanta anys patiren aïllats (i, per tant, mantenint la fe cristiana) els egarencs/terrassencs davant l'atac sarraí, fins que Carlemany els alliberà; o pretén fonamentar la importància de la indústria llanera en la consolidació de la vila medieval, en un discurs que «barreja la defensa i la protecció de la indústria terrassenca amb els privilegis que al llarg de la història els diversos monarques havien atorgat a la ciutat per la seva lleialtat» (p. 39). Com conclou Palau: «Terrassa no podia deixar perdre l'oportunitat de mostrar al nou règim les qualitats industrioses, l'esperit lleial i el geni heroic que la distingien. Unes qualitats, un esperit i un geni que havien d'esdevenir la millor plataforma, tant per a recaptar la mirada del naixent estat de la Restauració com per a aglutinar en una sola pinya el conjunt de la societat terrassenca» (p. 40).

Josep Soler i Palet (1859-1921) és considerat el pare de la historiografia moderna a Terrassa. A més, és l'historiador terrassenc que ha estat objecte d'un major i aprofundit estudi, gràcies a la recerca d'Àngels Ventayol.⁵ Amb la feina feta en bona mesura, per tant, resumiré el treball d'aquesta autora, per centrar-me posteriorment en les principals aportacions de Soler en el camp de la història medieval.

Com ha mostrat Ventayol, l'obra de Soler cal situar-la dins el context del positivisme, lligat al seu catalanisme polític, quelcom que el portarà a formar part del neoromanticisme representat per la generació de Rubió i Lluch: «(...) l'anàlisi de la història medieval terrassenca és feta des de la perspectiva de la societat burgesa moderna, amb la qual intenta trobar l'afinitat dels terrassencs contemporanis amb els terrassencs, i catalans, antics» (2001: 78). Així, Soler es posà en contacte amb la intel·lectualitat barcelonina de caire catalanista. De fet, a partir de 1895 visqué a Barcelona, on va continuar les seves recerques als grans arxius de la ciutat (sobretot al de la Corona d'Aragó i als eclesiàstics Capítular i Diocesà). La residència definitiva a Barcelona marca, si fa no fa, els dos períodes de la producció historiogràfica de Soler que Ventayol ha proposat: a) 1890-1906, predomini de les monografies sobre

Terrassa i vinculació amb el neoromanticisme; b) 1906-1921, articles a revistes i butlletins, i desconexió de les noves generacions d'historiadors, paral·lela però a un reconeixement institucional (membre de la Reial Acadèmia de Bones Lletres de Barcelona i de l'Ateneu de Barcelona, entre d'altres).

Segons Soler, doncs, la història ha de servir per a la recuperació de la consciència nacional, però sempre basant-se en el rigor documental, com ell mateix deixa clar a la seva *Monografia de la iglesia parroquial de Tarrassa*: «Nosaltres no escrivim per negoci, no som, com algú altre, mercaders de l'història pàtria [...] ni'ns venem les conviccions ni comprem l'aplaudiment del vulgo, renunciant a les pròpies aficions y prescindint de la serietat que deu informar los actes y'ls escrits de l'home» (p. 1). Com veiem, amb la *història pàtria* no es mercadeja ni s'ha de perdre la *serietat* (en un missatge, cal suposar, dedicat a Ventalló). Tanmateix, al cap i a la fi, Soler no deixa de fer també *història pàtria*.

En aquest sentit, un paràgraf de la comunicació presentada al que fou el primer Congrés d'història de la Corona d'Aragó⁶ resumeix la tensió en què es mou la seva obra: «A mon modest judici, deu ésser sempre'l nostre far, l'enquesta decidida de la veritat; sacrificant'ho tot a n'ella quan realment l'haguèrem trobada: val molt més un poch real y indiscutible, que un molt de fàbules escatides per tothòm y rebregades, quina conseqüència natural es el ridícol: mes cal també no caure en l'extrém contrari, enderrocant sense solta o per passió de partit pres o sectes: que costen molt de fabricar els prestigis, y ab un no res, llur demolició s'es feta» (p. 537). Soler, abans de començar la repassada que feia de les amants del rei Jaume I i de les conseqüències patrimonials i administratives que això tingué (inclòs el pas de Terrassa a la senyoria de Guillema de Cabrera), es veié obligat a alertar que les seves intencions no eren menystenir la figura del monarca, sinó de situar-la en el context i en relació amb els costums de llavors: «puix no hi ha pas cap dubte que la marxa ascendent de la civilització, ha anat purificant les costumes privades, encare que no s'hagi alcançat el meteix progrés respecte a les per públiques tingudes» (p. 536).

Com a mostra de *l'enquesta decidida de la veritat*, Soler ofereix al llarg de la seva obra una profusió destacable de cites i notícies documentals (prou útils i poc explotades encara avui dia, especialment les referents als registres de cancelleria), així com publicacions específiques d'edició de textos. Entre aquestes últimes, cal destacar-ne dues aparegudes l'any 1899, una en forma d'article al *Boletín de la Real Academia de la Historia*: “Cartulario del priorato egarense”, i l'altra, més coneguda, l'edició del *Llibre de privilegis de Tarrassa*.

Però, sens dubte, la seva principal obra és *Egara. Terrassa. Contribució a la història antiga de Catalunya* (1928). Es tracta del discurs per al seu ingrés a la Reial Acadèmia de Bones Lletres, l'any 1906, on l'autor es mostra partidari d'identificar el bisbat d'Ègara amb les esglésies de Sant Pere, però, anant més enllà, pretén demostrar el

Portada del llibre *Egara-Terrassa*, de Josep Soler i Palet

divers origen dels termes d'Ègara i de Terrassa o, el que és el mateix, la impossibilitat d'assimilar els dos noms a una sola entitat territorial.

Soler fa gala del seu sentit crític davant les elucubracions sense base sòlida al capítol dedicat als autors que, des de l'etimologia, han pretès veure en el topònim Terrassa una evolució de l'original *Egara*: «Mes quan després de tants treballs d'investigació, de tantes comparances entre les llengües mortes i vives, i de tan suc de cervell esmerçat en comblar semblances i probabilitats amb l'afany de poder arribar a conclusions, no es pot portar el convenciment al llegidor per molt estudiós i voluntariós que sigui [...] quan es fan deduccions i raonaments mancats de base, per partir d'un mot mal conegut, erradament interpretat o falsejat pels lleugers copistes. ¿S'hi pot creure a ulls clucs amb aqueixa toponímia? Posin-se abans, si acàs,

d'acord, tots aqueixos respectables etimologistes» (p. 21-22).

Així, davant la mancança de registres fiables de l'antiguitat (des dels textos dels concilis visigòtics, fins a les troballes arqueològiques i numismàtiques més recents), l'autor no dubta a recórrer a la documentació medieval per a sostenir la seva tesi en una particular aplicació de la vella màxima *ulteriores non deteriores*. Reprint la localització d'Ègara proposada per Pujades, Risco i Villanueva a partir dels pergamins de les esglésies de Sant Pere i Santa Maria,⁷ adjunta tota una bateria de citacions de documents dels *Libri Antiquitatum* de la catedral de Barcelona, del cartoral del monestir de Sant Cugat del Vallès o dels registre de la Cancelleria Reial (p. 54-62). Ara bé, l'objectiu de Soler no és tant mostrar la localització del bisbat d'Ègara a l'anomenat "istme" de Sant Pere (a bastament acceptada ja llavors, gràcies a tots els documents medievals que vinculaven les esglésies a la *sedis Egarensis*), com provar que existeix una dualitat territorial que ja ve de l'antiguitat entre els termes de Terrassa i Ègara.

Així, són les capitulars carolíngies del segle IX (que mencionen per primer cop el *Terracium castellum*) i els documents provinents de la seu de Barcelona dels segles X i XI, els que el porten a defensar i fonamentar l'existència dels dos nuclis de població separats, ja des del període preromà, a partir de la locució "*infra terminos Egare et Terracia*". Paradoxalment, vist el seu rigor habitual, amb tres citacions documentals, Soler acaba proposant retrotraure al període iber l'origen d'aquesta ficció jurídica nascuda de la ploma dels escrivans capitulars barcelonins del segle X, fent valdre,

com a únic testimoni provinent de l'antiguitat, la suposada llegenda d'unes monedes del castell d'*Arze* (aquest seria el teòric antecedent del *Terracium castellum* carolingi) i la població designada pel geògraf Ptolomeu *Egosa*, nom iber del qual derivaria l'Ègara romana.⁸ Conscient del poc fonament de la seva conclusió, però, el mateix autor afegeix un rotund: «Mes cal no somniar» (p. 97-98).

Soler, per tant, es mostra prou encertat en desfer les opinions que identificaven a nivell etimològic Ègara i Terrassa, o que situaven el *Terracium castellum* al castell cartoixa, però, com ell mateix reconeix, no pot assegurar en cap moment que Terrassa tingui un origen iber, en paral·lel amb l'*Egosa* preromana, tal i com ell defensa.

En resum, Soler és el creador d'un discurs històric estructurat a partir d'una sèrie de qüestions que continuaran planant sobre la historiografia medieval terrassenca al llarg de tot el segle xx: l'origen del castell i la vila de Terrassa; l'origen del castell cartoixa; la presència de diversos *palaus* en un sol terme; la datació de les esglésies de Sant Pere; o els canvis de jurisdicció al llarg de la baixa edat mitjana. També cal destacar l'empremta metodològica que Soler deixà i que tant va influir el següent historiador que tractarem, en Salvador Cardús: la profusió de petites monografies, el recull de notícies, la preocupació pels *origens*, el saludable hàbit de provar sempre de documentar qualsevol afirmació en contra de les divagacions buides i retòriques, i, per sobre de tot, la preocupació per la preservació del patrimoni documental terrassenc.

Salvador Cardús i Florensa (1900-1958) es pot considerar, en certa manera, el deixeble de Soler i Palet. No pas perquè rebés un mestratge del primer, sinó, perquè, com dèiem, emprà la mateixa metodologia que Soler i prengué cura del patrimoni documental terrassenc tant o més que el seu antecessor. Així mateix, continuà la recerca sobre algunes de les qüestions plantejades per Soler.

De Cardús⁹ cal destacar la seva formació autodidacta, que el portà a convertir-se, encara avui dia, en l'historiador terrassenc amb una obra més vasta, tant per la quantitat (una desena de llibres i dos centenars d'articles), com pel període cronològic tractat (des de l'antiguitat fins als episodis, per a ell més recents, de la guerra civil). De fet, si Soler fou el primer historiador amb rigor científic, Cardús assentà les bases – en un període a més prou complicat del nostre passat – per a les futures recerques que, a partir dels anys vuitanta, es multiplicarien gràcies a l'aparició de la primera generació d'historiadors formats a la universitat. Com resumeix Puig: «amb paciència, rigor i consciència de les pròpies limitacions, Cardús va llegir, literalment, pràcticament tots els pergamins, llibres i papers antics, en va saber treure la informació necessària, i va cobrir multiplicitat de temes i extensos períodes de la història de Terrassa».

La producció de Cardús s'inicia l'any 1921, si bé és a partir del 1924 que comença la publicació sistemàtica de breus articles (a l'estil de Soler i Palet) a diverses revistes i també butlletins. L'any 1928 va coordinar l'edició del llibre *Egara-Terrassa*

de Soler i anys més tard apareixia la seva primera monografia *Historial del castell i quadra de Vallparadís* (1936). Precisament, aquesta obra mostra com Cardús continuà la recerca sobre qüestions plantejades per Soler, tot avançant en el coneixement a partir de l'estudi sistemàtic de pergamins i registres. Defensant la tesi de Soler que invalidava la identificació del castell cartoixa amb el *Terracium castellum*, Cardús anà més enllà i va poder demostrar com els Sal·là, a qui el comte barceloní féu donació d'un alou perquè construïssin el futur castell cartoixa, són els cognominats "Terrassa", vinculats a la castlania, que es documenten al llarg dels segles XII i XIII (que Soler no havia sabut identificar correctament) i que acabarien emparentant amb els Centelles, essent la coneguda Blanca de Centelles l'últim membre de la nissaga. A més, resseguí l'evolució d'aquest domini jurisdiccional fins a la seva desaparició en l'època de la desamortització.

Als anys cinquanta, el mateix castell seria de nou objecte d'una altra monografia, *El pretès castell àrab de Terrassa. Ironia d'uns sensacionals descobriments històrics* (1955). Aquest cop per a rebatre la interpretació de Pau Gorina sobre l'origen àrab i la identificació del castell amb el *Terracium* (Gorina anà més enllà i l'anomenà *Tarrassium*) *castellum* carolingi. És en aquest opuscle de ràpida i àgil lectura, rèplica obligada davant la tergiversació de les citacions documentals i bibliogràfiques que féu Gorina, on podem trobar un excel·lent exemple del domini de les fonts (tant d'època medieval com moderna), el rigor metòdic i la devastadora ironia de Cardús.

Un altre cas que lliga la recerca feta per Cardús amb les qüestions plantejades per Soler, el trobem en els estudis dedicats al poble de Sant Pere. Recordem que, segons el primer, el nucli poblacional d'Ègara s'havia convertit en el poblet que envoltava les esglésies, que acabà essent absorbit per Terrassa. Les recerques de Cardús, en canvi, mostren com el poble de Sant Pere, en realitat, té el seu origen al segle XVI, mentre que al llarg de l'edat mitjana l'istme santperenc era ocupat només per les esglésies, centre d'una parròquia de masos dispersos. Així, no es pot dir, com proposava Soler, que Ègara tingués terme propi a l'alta edat mitjana, sinó que simplement és una denominació geogràfica, dins del terme de Terrassa. Un recull, tant d'aquest estudi com d'altres dedicats a la formació de la vila, el castell-palau, l'església de Sant Fruitós, la muralla o l'extensió del terme castral, el trobem a *Terrassa medieval. Visió històrica* (1960), primer de la llarga sèrie de llibres pòstums de l'autor.¹⁰

La suma d'aquests estudis parcials, estructurats en nou capítols, no equival, però, a una síntesi històrica del període medieval a Terrassa (tal com podria suggerir el títol). Tanmateix, esdevé el referent ineludible per a qualsevol recerca que sobre aquest període es pretengui fer. Tant per la diversitat temàtica com, sobretot, per l'arsenal de referències documentals en què es fonamenta: pergamins del priorat, llibres del fons històric municipal (de la cort del batlle, del clavari, etc.), llibres notariais, de la cort

del veguer i, fora de Terrassa, referències de l'Arxiu de la Corona d'Aragó, l'Arxiu Històric de la Ciutat de Barcelona, l'Arxiu Capitular de Barcelona, etc.¹¹

Una altra obra, d'edició pòstuma, on Cardús mostra la seva capacitat de recerca, és *Un Nadal tacat de sang: la mort de l'abat Biure* (1961). En rigor, no es pot dir que sigui un treball sobre Terrassa, ja que l'objectiu principal és, precisament, demostrar que cap terrassenc no va participar en el famós «crim, inesperat i sacríleg» (p. 88) dut a terme per Berenguer de Saltells al segle XIV. A banda, també pretenia rebatre el «sectarisme» de Bofarull: «Heus aquí, doncs, la reconcentrada i maliciosa relació de Balaguer, fruit evident de les directrius en mala hora traçades per Bofarull» (p. 21). Fent gala del seu rigor positivista, Cardús efectivament detalla i documenta els antecedents i les conseqüències de l'assassinat de l'abat Biure, mitjançant una encomiable recerca per diversos arxius, sobretot barcelonins (Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de la Ciutat de Barcelona, Arxiu Històric de Protocols, etc.).

Ara bé, el rigor i la constant referència als registres documentals que sempre acompanyà Cardús, no evità que ell mateix caigués en una valoració força més moral que no pas estrictament historiogràfica del seu objecte d'estudi (com es pot comprovar fent un recull dels epítets dedicats per l'autor a Berenguer de Saltells). És a dir, ens trobem amb el revers de les opinions, també morals, de Bofarull, en un bon exemple de les tensions – per dir-ho a l'engròs – entre clericalisme i anticlericalisme típiques del segle XIX i bona part del segle XX.

El sentit religiós que acompanyà la vida de Cardús, com no pot ser d'altra manera, es reflecteix a la seva obra. En estudis concrets, com acabem de veure, però també en obres de caire més general, com la llarg temps inèdita obra *Ordinacions de bon govern de la batllia de Terrassa. 1299-1625*. Com ja havia fet Soler, si bé ara de forma sistemàtica, Cardús va emprendre el projecte de recollir i publicar les ordinacions municipals que trobava en els llibres de la cort del batlle. D'aquestes, en destaquen pel seu percentatge les relacionades amb la sanció dels costums, la moralitat o els jocs. La religiositat de l'autor motivà, sens dubte, l'alt nombre d'ordinacions sobre els dits aspectes que formen part de la compilació. Evidentment, això no treu validesa a l'obra, com ja indicàvem al principi, però sí que cal tenir-ho en compte a l'hora de valorar-ne el contingut.

Finalment, no podem deixar de comentar els articles que, durant tres anys seguits, van publicar-se a la revista *Terme* (números 13-15), on s'agruparen estudis sobre temes com la fira, el mercat, el forn, la fleca, les fàbregues, els masos o els molins. Són una bona mostra de la forma de treballar de Cardús: a partir d'elements concrets, resseguia el seu origen i l'evolució al llarg del registre documental que tan bé coneixia. Aquesta era per a l'autor, segurament, la millor forma de mostrar l'estima que tenia pel patrimoni històric terrassenc, que tant va contribuir a conservar i difondre.

La recerca institucionalitzada: Centre d'Estudis Històrics de Terrassa, Museu de Terrassa, Arxiu Històric de Terrassa.

A començament dels anys vuitanta i amb la consolidació de la democràcia, les institucions municipals començaren a vetllar de forma clara i decidida per la conservació i la difusió del patrimoni històric, tant el documental (a través de l'Arxiu Històric) com l'arquitectònic i arqueològic (Museu de Terrassa). Precisament, en aquest marc de suport institucional veié la llum l'any 1985 el Centre d'Estudis Històrics de Terrassa (CEHT), primera associació cultural local que tenia la recerca històrica com a objectiu fonamental. Des de llavors, la gran majoria d'estudis dedicats a l'edat mitjana terrassenca han estat vinculats a alguna d'aquestes tres institucions. Vegem-ho.

El Centre d'Estudis Històrics de Terrassa

Gràcies a l'accés de les diverses capes socials als estudis superiors, Terrassa comptà a mitjan anys vuitanta amb la primera generació d'historiadors formats a la universitat i especialitzats, al seu torn, en diferents períodes històrics. La recerca, per tant, es multiplicà respecte als anys anteriors i, més important encara, se n'assegurava la continuïtat, ja que aquesta recerca ja no depenia de la producció de figures singulars, com hem vist a l'apartat anterior.

Tot i això, cal dir que la història medieval ha tingut una presència poc significativa en el conjunt de projectes del CEHT. Deixant de banda el corresponent capítol en l'obra que se'n pot considerar fundacional, la *Història de Terrassa*, i el *Simposi Internacional sobre les Esglésies de Sant Pere*, que tot seguit tractarem, cap més projecte de recerca ha tingut l'època medieval com a objecte d'estudi. En canvi, és a les pàgines de *Terme*, la revista creada pel CEHT i l'Arxiu Històric, on ha pogut veure la llum bona part, si més no, de les investigacions sobre aquest període.

Història de Terrassa es presentava amb l'objectiu «d'omplir molts dels buits de la nostra historiografia local» i de «significar el principi d'una investigació sistematitzada, amb esperit científic i en benefici de tota la col·lectivitat» (p. 5). Després d'uns anys de treball i tot just havent començat la publicació de la revista *Terme*, un bon nombre dels historiadors del CEHT, gràcies a haver guanyat un concurs públic convocat per l'Ajuntament, van poder tirar endavant el projecte de fer la primera síntesi científica de la història terrassenca, amb l'esperança que fos «l'inici d'una col·lecció de monografies locals que reculli els treballs i aportacions dels nostres historiadors sobre les diferents èpoques i aspectes de la nostra ciutat» (p. 5). Però, sobretot, l'obra tenia un objectiu cívic, com recordava el mateix alcalde Manuel Royes en el pròleg: «(...) esdevé una eina essencial per les escoles que malden per arrelar els nens i joves al seu entorn i un llibre d'obligada coneixença per a tots els interessats en la història local».

Els autors del capítol dedicat a l'edat mitjana van ser Antoni Borfo i Pere Roca.¹² Només començar, alerten al lector que, en essència, el treball se centra entre el segle IX i el XIII, deixant de banda els segles XIV i XV davant la impossibilitat d'afrontar amb garanties el buidatge sistemàtic del registre en paper (notarial i municipal). Tot seguit, mitjançant un sol paràgraf els autors trenquen a nivell teòric i metodològic amb tota la historiografia medieval terrassenca anterior: «La història del món medieval és, en essència, la història dels pagesos treballant la terra de formes diferents i els “senyors” articulant mecanismes varis per expropiar l'excedent creat per aquells. Aquest és, per a la història medieval, un element clau i oblidar-ho pot portar a importants errors en el moment d'explicar les actuacions polítiques i socials, tant dels “senyors” com dels pagesos» (p. 127).

Des del materialisme històric, per tant, passen a relativitzar alguns del *grans problemes* historiogràfics tradicionals (la desaparició d'Ègara, la suposada actuació heroica del castell de Terrassa o el naixement de la vila vinculat a l'activitat tèxtil). Però, més interessant, duen a terme el primer estudi d'història social per a l'edat mitjana. Així, més de cent anys després de les monografies de Soler, finalment es plantegen qüestions com quin era el grau d'autonomia dels grups pagesos, tant a nivell jurídic com productiu, com s'articulà institucionalment i socialment el poder laic i el religiós (més enllà de basar-se en la devoció popular), quin tipus d'estructura familiar era predominant i quina relació tenia amb el sistema de producció, etc. És a dir, Borfo i Roca tenen el gran mèrit de generar nou coneixement històric a partir de plantejar-se problemes rellevants que permeten copsar la fluïdesa de les relacions socials i la complexitat jurídica i política de la societat medieval terrassenca.

A grans trets, la recerca d'ambdós autors presenta una societat on, fins a la fi del segle XI, hi predomina la pagesia lliure, amb una certa autonomia productiva i que compta amb l'aixopluc d'una justícia pública vinculada al poder comtal. A partir del segle XII l'evidència documental mostra l'enfortiment de les estructures senyoriales: les compravendes de terra cedeixen el terreny als establiments emfitèutics; el mas predomina com a unitat de percepció de renda i d'adscripció a la terra dels seus tinentes per sobre de l'antic alou pagès; l'extralimitació en l'administració de castlans i batlles mostra l'afebliment del domini comtal. Finalment, la petita incursió en l'època baixmedieval es limita a mostrar com l'origen i la consolidació de la vila no té res a veure amb una suposada activitat tèxtil (fruit d'haver forçat en excés la interpretació dels obradors documentats al segle XIII), sinó amb la política fiscal de la Corona, a partir de Jaume I, destacant-hi la importància del mercat i la fira a l'hora d'articular els intercanvis amb tot el seu entorn territorial.¹³

Fa just vint anys, tingué lloc el Simposi Internacional sobre les Esglésies de Sant Pere de Terrassa.¹⁴ L'excepcionalitat del conjunt eclesiàstic terrassenc ja era coneguda a bastament pels especialistes, fruit de les diverses intervencions arqueològiques

parcials que, des de la fi del segle XIX, s'havien produït. Tanmateix, les discussions historiogràfiques encara es mantenen sobre si, per exemple, el conjunt era predominantment d'època visigòtica (seguint les tesis de Puig i Cadafalch) o, contràriament, calia que s'associés amb el període carolingi (com havia defensat Gómez Moreno i secundaven Palol i Barral).¹⁵ També hi havia dubtes sobre quina devia ser l'església principal (Sant Pere o Santa Maria) i, tot just uns anys abans, s'havia començat a proposar que Sant Miquel hagués tingut una funció funerària i no pas baptismal.¹⁶ Evidentment, però, totes les propostes es basaven en arguments estilístics de les restes visibles, ja que, tal com el Simposi deixà ben clar, calia dur a terme una intervenció arqueològica general sobre el conjunt per tal d'establir les seqüències cronològiques i constructives d'una manera fiable.

Així, les aportacions d'especialistes internacionals van permetre contextualitzar les esglésies en relació a d'altres conjunts europeus, mentre la historiografia local aportà al Simposi diverses propostes de les seqüències constructives de les tres esglésies principals, en espera de poder-les contrastar amb futures excavacions.¹⁷ De fet, els treballs previs de sistematització del coneixement sobre les fases constructives del conjunt episcopal duts a terme per Antonio Moro i Domènec Ferran van contribuir substancialment a fer veure la necessitat de la celebració del Simposi.¹⁸ Aquest, al seu torn, serví de catalitzador perquè, només tres anys després, s'iniciés el "Pla Director del Conjunt Monumental de les esglésies de Sant Pere".

Com dèiem més amunt, *Terme* ha estat el vehicle fonamental de publicació de les recerques sobre l'edat mitjana a Terrassa i, per tant, dedicarem les següents pàgines als articles que hi han aparegut.

Degut a l'espai limitat del capítol a *Història de Terrassa*, Borfo i Roca aprofundiren un dels aspectes de la seva recerca en un article d'aquesta revista.¹⁹ Els autors proposen entendre l'estructura del poblament com a reflex de l'equilibri entre els diversos sectors socials (p. 29). És a dir, a partir de la crítica a les aproximacions de Ventalló, Soler i Cardús, en què es prenia el castell de Terrassa com a nucli de poblament original i fonamental del terme, predestinat a esdevenir la vila medieval i la ciutat industrial, Borfo i Roca mostren com no hi ha cap constància documental que, per als segles X, XI i fins ben entrat el XII, el castell de Terrassa hagués generat cap nucli habitat significatiu, sinó que són *villae* i *loci* dispersos per tot el terme els centres de residència i treball principals. Així, segons els autors, la pagesia lliure i les seves tècniques de producció (amb llocs de conreu sempre a prop dels torrents) predominen sobre la capacitat senyorial, lligada al castell, d'atreure pobladors (p. 31-32).

Per contra, cap a la fi del segle XII i al llarg del segle XIII, es documenta un canvi profund. El predomini dels masos i les parròquies mostra, per part dels senyors feudals, la «voluntat d'organitzar de forma nova l'espai productiu que anteriorment

gravitava al voltant de les viles» (p. 36). Paral·lelament, l'any 1193 es documenta per primer cop la vila de Terrassa, que passarà a convertir-se al llarg del segle XIII en el nucli principal de poblament, gràcies a l'activa política fiscal de la corona amb la instauració del mercat, la fira i la concessió de certes franqueses. El binomi vila/mercat, doncs, esdevenia la peça fonamental per a consolidar la concentració del poblament i passà a articular l'activitat econòmica del terme (p. 35).²⁰

Emprant l'altre gran registre per al període medieval, l'arqueològic, la constant dedicació d'Antonio Moro (trenta anys d'intervencions) ha permès dotar de contingut concret les disputes historiogràfiques plantejades per Soler, Ventalló o Cardús al voltant dels elements considerats emblemàtics del passat medieval terrassenc: la vila, la muralla o la Torre del Palau.²¹ Gràcies a campanyes arqueològiques puntuals i a les nombroses excavacions d'urgència fruit del, per ara finit, *boom* urbanístic, Moro ha pogut precisar o rebatre les suposicions fonamentades (o no tant) en la documentació fetes pels historiadors del segle XIX i la primera meitat del XX. Així, trobem el resultat de les excavacions a la torre del Palau,²² la Plaça Vella,²³ sobre diferents trams de la muralla²⁴ i també estudis de síntesi, com els dedicats a la formació i la consolidació de l'entramat urbà de la vila.²⁵

És precisament en el darrer d'aquests dos últims estudis on Moro assaja una cronologia de l'evolució dels assentaments humans terrassencs a partir de les restes arqueològiques i la seva vinculació amb el registre documental. Així, les restes ibèriques trobades tant al voltant de la Torre del Palau com a l'istme de Sant Pere, conjuntament amb l'important assentament i necròpoli tardo-romana (amb una datació segura del segle V) que s'ha localitzat també al centre de Terrassa, semblen mostrar l'existència de dos nuclis de poblament que, segons Moro, es poden identificar amb Terrassa i Ègara. De fet, l'autor proposa un trasllat de la població urbana d'Ègara a Terrassa entre els segles III i IV, per motius que no pot precisar (2006, p. 131). Pel que fa a la Torre del Palau, si bé les excavacions no n'han pogut determinar l'origen, l'autor és partidari d'identificar-la amb el *Terracium castellum* carolingi (no necessàriament les restes actuals, però sí l'emplaçament) (p. 135). Respecte a la formació de la vila, Moro entén que, malgrat l'existència d'un petit nucli de poblament al redós del castell, la consolidació de l'entramat urbà s'ha de cercar a la fi del segle XII i principi del XIII, amb dos espais diferenciats: un al nord, format pel castell i el nucli inicial (d'uns 10.000 m²) i l'altre al sud, que correspon a la vila de nova planta dissenyada al XIII (d'uns 14.000 m²). Tots dos espais s'adapten perfectament a l'orografia del terreny (p. 142).

Finalment, les diverses troballes de trams de muralles, dues torres i la major part del fossat han permès precisar la descripció del seu traçat respecte a la recerca documental feta per Cardús. Les diferències, evidentment, recauen sobretot en les característiques físiques (impossibles de precisar a partir de la documentació). Així, la muralla feia sis metres d'alçada, amb un primer cos de tres metres format per

grans pedres i còdols. Les torres eren de planta quadrada i una d'elles, que fou reaprofitada en part com a habitatge, arriba als deu metres conservats (p. 143-44). Pel que fa al fossat, tingué una amplada d'uns cinc i sis metres a la seva part superior, mentre que la seva amplada mitjana era de tres metres i mig. Cal destacar que no hi hagué cap tram oest, ja que segurament el desnivell del terreny i l'existència de la riera no el feren necessari (p. 146).

Portada del número 18 de *Terme*.
Revista d'història, de 2003

Un altre autor de llarg recorregut dins *Terme*, i del qual ens ocuparem amb més deteniment a l'apartat dedicat a l'Arxiu Històric, és Pere Puig. Hi trobem, a banda de la secció anual de l'activitat de l'arxiu, articles de caire filològic i històric. Del primer tipus, n'hi ha dos; el primer, en el qual comparteix l'autoria amb el filòleg Pere Vives i Jorba, és dedicat a la grafia del topònim Terrassa²⁶ i els autors s'hi mostren partidaris de l'ús de la *ç* en comptes de la *ss* (i no eviten pas d'entrar en els condicionants polítics que, finalment, fixaren la *ss*); en el segon s'ocupa de la correcta pronunciació del mot *Egara*,²⁷ provant com es tracta d'un mot esdrúixol i d'accent obert. Pel que fa al segon tipus, cal dir que són treballs que aprofundeixen aspectes derivats de la seva extensa i rellevant obra dedicada a l'edició documental.

Així, en el número 13, Puig exposa, mitjançant un modèlic estudi diplomàtic de tres documents (anys 1017, 1039 i 1049) provinents del fons de Sant Llorenç del Munt, com la suposada donació comtal del castell de Castellar al dit monestir, en realitat, no tingué mai lloc o, com a molt, tingué efectivitat durant un curt període a partir del 1039 (p. 35).²⁸

L'any 2006, arran de la publicació de l'opuscle *Fides historiae*, per tal de difondre el fons notarial terrassenc, l'autor presenta una síntesi històrica de la institució notarial a Terrassa.²⁹ Destaca la conservació, gairebé íntegra, del fons des de la seva instauració als anys trenta del segle XIII fins a l'actualitat (exceptuant dues llacunes significatives: la part central del segle XIII i els trenta primers anys del xx), i la relació indestriable entre el fons notarial i el fons municipal antic, ja que els notaris terrassencs eren, alhora, escrivans de la universitat i custodis del seu arxiu. També s'ocupa de l'evolució del domini sobre la notaria terrassenca: sempre sota potestat reial, però amb la senyoria útil del priorat de Santa Maria fins el 1615, quan els castlans la hi compraren a canvi de la prestació d'un cens anual, fins que la llei del notariat de 1862 comportà l'actual dret de l'Estat sobre els fons notarials (p. 173). No bandeja

l'autor l'aspecte estrictament diplomàtic dels fons, tot exposant els fonaments jurídics de cada període i la gènesi documental dels instruments notarials (p. 166-168), mentre, encertadament, alerta l'investigador de la diferència entre autenticitat diplomàtica i veritat històrica (p. 176).

Finalment, en la línia de l'article dedicat al castell de Castellar, Puig analitza l'origen i la formació del terme de Sant Llorenç Savall.³⁰ A partir, sobretot, dels documents provinents del monestir de Sant Llorenç, l'autor mostra l'origen etimològic del mot Llacera, associat a una construcció fortificada (p. 180) i la progressiva fixació del seu terme territorial, inicialment entès com un apèndix (confins o límits) de Castellar, però que al final del segle x ja sembla comptar amb una autonomia respecte als termes castrals veïns (p. 183). Puig s'ocupa d'elements concrets significatius, com la torre de Llacera o el mas Sala, però també duu a terme una interessant repassada, de caràcter institucional, del domini del castell de Pera (p. 189-192), i exposa la formació de la parròquia de Sant Llorenç Savall, que acabaria desbancant el topònim inicial del terme, alhora que esdevingué el marc territorial del terme.

Al final dels noranta, una nova generació d'historiadors s'ocuparà del període medieval amb una certa continuïtat. Així, l'any 1999 trobem la primera recerca que se centra específicament en el període andalusí de Terrassa. Habitual frontera cronològica, que s'acostuma (encara avui dia) a caracteritzar com a època de caos, despoblament i decadència, per contra, Joan Soler i Vicenç Ruiz mostren com

l'existència al voltant de la seu d'Ègara d'una xarxa de *palatia* andalusins, institucions encarregades d'articular el fisc primerenc de l'estat islàmic, permet, entre d'altres coses, confirmar la continuació del bisbat al llarg del segle VIII.³¹ De retruc, en haver d'afrontar allò que en principi semblaria el *palatium* més clar (el que dóna nom a la vila de Palau de Terrassa), els autors mostraren com, contràriament, aquest és un palau de l'època del comte-rei i la creació de la vila, ja que encara al segle XI només hi trobem la *turre* (any 1026), que tampoc no s'ha de confondre amb una *mansione de comite*, com sovint havia fet la historiografia.

La producció d'ambdós historiadors es pot resseguir a partir de diversos dossiers monogràfics sobre la història medieval. Així, els números 15, 18 i 21 es dedicaren a recollir part dels resultats de les últimes recerques sobre el període.

Portada del número 3 de la revista *Terme*, de 1988

En el primer, que portava el títol genèric de *Terrassa medieval*, es publicaren dos nous articles inèdits de Salvador Cardús (ja comentats), una detallada genealogia dels Terrassa (que inclou la dels Santa Oliva, els Sant Vicenç i els Centelles) feta per Joaquim Verdaguer³² i, amb un títol que amb els anys cada cop esdevé més absurd, un treball sobre els detentors de la castlania terrassenca, els seus pactes i els profits que en treien, fet per Vicenç Ruiz.³³

Tres anys després, s'aprofità l'estat avançat de les recerques, tant a nivell documental com arqueològic, sobre les esglésies d'Ègara. Joan Soler, a partir d'una exhaustiva recerca documental, ofereix una suggerent proposta de l'evolució del territori d'Ègara al llarg de l'antiguitat tardana.³⁴ Dues són les principals aportacions. La primera és mostrar com en diversos moments del període estudiat semblaria que tant Ègara com el *castrum Terracense* han estat sota dependència manifesta de Barcelona (p. 59). De fet, ja en època baix-imperial, l'autor recorda que Ègara no és esmentat entre els *municipia* romans de la llista de la *Diocesis Hispaniarum* (p. 61). Sota el regnat visigòtic, si bé en la documentació fundacional del bisbat es parla de l'*ecclesia illius municipii*, curiosament el concili egarenc, de l'any 615, presenta la seu ubicada en un *locus* (p. 62). Aquesta subordinació, finalment, també es pot deduir de la documentació franca i de la primerenca d'època comtal. El *Terracium castellum* de la capitular de Carles el Calb apareix vinculat a Barcelona i, tal i com novellament proposa l'autor, potser no es limita a reflectir una situació genèrica del 801, sinó que detalla l'específic context derivat de la mort de Bernat de Septimània i la instauració del nou comte Sunyer (p. 84). Igualment, la situació, l'any 915, d'unes terres al terme de Terrassa *in suburbio Barchinone* – conjuntament amb l'anàlisi dels primers esments del terme castral el segle x – mostra com la fixació del territori castral fou un procés prou complicat (p. 82).³⁵

La segona aportació, que aprofundeix la recerca de l'any 1999, és mostrar com el bisbat seguí en actiu durant l'època andalusina. Així, la xarxa dels *palatia* andalusins al voltant d'una seu episcopal evidencia el paper fiscal actiu d'aquesta, paper que els bisbes cristians, en coordinació amb l'amil andalusí, exerciren durant l'etapa primerenca de consolidació de l'estat islàmic (p. 76-77). El fet que no es detecta cap canvi funcional a nivell arqueològic (com han mostrat les intervencions dels últims anys) reforçaria encara més aquesta tesi. El paper heroic dels cavallers d'Ègara i el caos infligit per la conquesta musulmana es poden anar situant, ja definitivament, en el lloc de mites romàntics que els pertoca.

El mateix autor completa la seva exposició amb un altre article, centrat en les esglésies del conjunt.³⁶ A partir dels documents del *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara*, aporta algunes novetats respecte als coneixements acumulats fins llavors. Així, es dona notícia de l'església de Sant Just i Sant Pastor (doc. 91), situada a tocar de Santa Maria, i es proposa que l'altar de Sant Vicenç (doc. 107) es trobés en

una església homònima que, només a partir de l'últim terç del segle XII passà a dir-se Sant Miquel (p. 106-107). També s'apunta una possible explicació del pas de Sant Pau a Sant Pere en l'advocació de la *domus*, relacionant-lo amb l'ascens de Pere al bisbat de Barcelona, l'any 959, en substitució de Guillarà, i per evitar les reminiscències del culte visigòtic i l'autonomia que se'n derivava respecte de Narbona (p. 105-106). Finalment, s'ocupa de les esglésies de Santa Eugènia i Sant Sadurní (conegudes per breus notícies documentals) i de l'extensió de la sagrera als segles X-XII.

El dossier del número 21 es dedicà a la formació de la vila, fruit del cicle de conferències organitzats el mateix any pel CEHT. El dossier estava format per tres articles de Vicenç Ruiz,³⁷ Joan Soler³⁸ i Antonio Moro,³⁹ més el text de la conferència feta per Paul Freedman⁴⁰ amb motiu de la presentació del *Llibre de privilegis*.

Mitjançant un arsenal de citacions documentals, Soler reprèn l'estudi fet per Salvador Cardús sobre la vila, tot precisant la cronologia de la urbanització i mostrant que no es tractà, almenys inicialment, d'un procés dissenyat a l'estil d'una vila de nova planta, com suggeriren Borfo i Roca, sinó que més aviat fou fruit d'un progressiu afegit de cases i de carrers (que l'autor analitza un per un). Igualment, la construcció de la muralla i dels portals no es féu d'un sol cop, sinó per diversos trams que s'allargaren durant tot el segle XIII. Però Soler també s'endinsa en el teixit artesanal de la vila i mostra que no hi ha evidència que Terrassa esdevingués un centre important del tèxtil (en tot cas, sí que es detecta la producció de drap de sargil de baixa qualitat), sinó que més aviat els artesans més documentats són els sabaters (p. 117-119). L'autor no oblida dues institucions ben poc estudiades fins llavors: el delmari de Sant Fruitós, gestionat per Santa Maria i el rei mitjançant l'arrendament a diversos batlles que esdevingueren senyors intermedis (p. 103-105), i l'Hospital de la Verge Maria (p. 106). Finalment, tracta temes com el forn, els espais de conreu i l'establiment de nous pobladors.

Per la seva banda, Vicenç Ruiz s'ocupa de l'època immediatament anterior a l'establiment de la vila, és a dir, dels segles XI i XII. L'autor pretén analitzar algunes de les transformacions vinculades a la formació de la societat feudal tot resseguint tres aspectes concrets: la resolució de conflictes, l'establiment d'aliances entre magnats i el rerefons social de la formació dels patrimonis feudals, tot emprant l'exemple dels Terrassa. Pel que fa al primer, hi havia una diversitat d'instàncies i mecanismes a l'hora d'aplicar justícia (des de tribunals presidits pels comtes fins a assemblees de magnats), si bé l'acord compensatori i la importància del consell de *bons homes* sembla prevaldre al llarg del període. Així, la dicotomia justícia pública / justícia privada amb què s'ha volgut caracteritzar la revolució feudal es desdibuixa quan es pot identificar els individus que protagonitzen els plets, essencialment magnats. Uns magnats que, mitjançant les convíncions feudals, teixeixen una xarxa d'aliances senyoriales que van des del casal comtal fins als cavallers que reten homenatge als

Terrassa, creant així uns sòlids mecanismes d'ajut jurídic, social i militar. Tot aquest sistema de poder, però, es fonamenta en la creació del domini sobre la pagesia a través del conjunt de compravendes i donacions precàries que, independentment de llur natura jurídica, permeten observar l'establiment de xarxes de dependència.

Finalment, a l'últim número de *Terme*, Ruiz, seguint les seves aportacions sobre la societat feudal a Terrassa, mostra com la creació de la renda feudal, més enllà de l'establiment d'uns censos determinats i d'una major o menor subjecció jurídica, suposà sobretot la subversió dels processos de treball pagès.⁴¹ Així, es detecta un canvi en l'estructura del parcel·lari (allunyament de les terres de cereals dels cursos d'aigua; concentració de les parcel·les dedicades a la vinya) i en el sistema d'herència (el pas d'un sistema bilateral i partible a la institució de l'hereu i la concentració de patrimoni) promogut per magnats laics i institucions eclesiaístiques. També cal destacar l'evident monopoli dels instruments de transformació, ja siguin trulls (p. 161) o molins (p. 173) per part dels feudals terrassencs. Aquest procés de creació d'una agricultura feudal, però, topà amb la resistència pagesa, com mostra la pervivència de l'ordi com a cultigen més documentat. L'opció de privilegiar l'ordi sembla tenir més sentit per a les comunitats pageses (rendiments estables) que no pas per als feudals (cereal vestit – quelcom que entorpeix el procés de la molta – i de rendiment menor que el blat, si bé aquest últim és més irregular) (p. 167-168).

Com hem vist, la repassada dels articles publicats a *Terme* mostra que l'alta edat mitjana continua essent el període privilegiat de recerca. Segurament, la formació acadèmica de la majoria d'investigadors, bàsicament provinents de la Universitat Autònoma de Barcelona, determina aquesta especialització. També cal tenir en compte que els *problemes fonamentals* fixats per Soler i Palet han estat tractats de forma privilegiada, tot revisant-los i qüestionant-los, però en ben poques ocasions les recerques obren nous camps d'estudi. Quan això ha succeït (el cas de Borfo i Roca és paradigmàtic), lamentablement no hi ha hagut gaire continuïtat, ja que no sembla que s'hagin pogut engegar projectes de recerca que vagin més enllà de l'origen de la vila, el bisbat i les principals institucions eclesiaístiques.

El Museu de Terrassa

Sens dubte, el paper jugat per aquesta institució, i en especial per Domènec Ferran com a director, en la defensa, la conservació, la valorització i la divulgació del patrimoni arqueològic i arquitectònic medieval ha estat fonamental. Evidentment, no partien de zero,⁴² però la seva tasca ha permès situar el patrimoni terrassenc medieval al nivell que li correspon. Així, cal destacar les col·leccions de caire didàctic, els catàlegs amb estudis més aprofundits, la feina de difusió del Centre d'Interpretació de la vila de Terrassa i, sobretot, el Pla Director de les esglésies de Sant Pere.

Entre els *Quaderns del Museu*, n'hi trobem un dedicat al castell cartoixa de Vallparadís (núm. 1) i un altre dedicat a la torre del Palau, el castell i la vila (núm. 3). En poques pàgines, mitjançant un text bàsic i amb il·lustracions, aquest material – que funciona com a dossier didàctic – permet una primera presa de contacte dels més menuts (o no tant) amb els elements arquitectònics més rellevants de l'edat mitjana terrassenca.

Pel que fa als *Catàlegs del Museu*, compten amb estudis més aprofundits duts a terme per investigadors especialitzats sobre les temàtiques tractades en exposicions. Destaquem *Les masies de Terrassa* (núm. 4), *L'art medieval* (núm. 6) i *La cartoixa de Sant Jaume de Vallparadís* (núm. 12). Amb profuses referències documentals i bibliogràfiques, gràcies a aquests catàlegs el lector general té accés a un coneixement que difícilment va més enllà del cercle de les publicacions de tipus científic.

Finalment, capítol a part mereix la intervenció sobre les esglésies de Sant Pere, especialment des de 1994 amb la creació del Pla Director. Coincidint amb les excavacions dels anys 1995-1997, que mostraren clarament la rellevància del conjunt episcopal, les esglésies de Sant Pere foren objecte d'un Pla Director en què hi contribuïren totes les administracions, entitats financeres i la mateixa església catòlica. Encertadament, a banda de l'actuació museística, comptem amb una sèrie de publicacions tant de tipus general com per a un públic més especialitzat. D'entre les primeres, cal destacar l'*Ecclesiae Egarenenses* de Domènec Ferran.⁴³ L'obra se centra en els aspectes artístics del conjunt,⁴⁴ sense oblidar però les últimes aportacions de caire historiogràfic sobre els períodes visigòtic i andalusí. Té el gran mèrit de presentar les esglésies en la seva totalitat cronològica, des de mitjan segle IV fins a l'actualitat, incorporant també les diverses actuacions de restauració que, des del segle XVII, s'han anat succeint. Ferran repassa de forma entenedora totes les novetats importants en matèria d'història de l'art (sobretot pel que fa a les pintures murals aparegudes arran de les últimes intervencions) i el text va acompanyat de les magnífiques fotografies de Teresa Llordés. El caire divulgatiu (s'evita l'ús de notes a peu de pàgina i citacions bibliogràfiques), però, no menysté una acurada bibliografia final que permet al lector interessat aprofundir els diversos aspectes contemplats.

Pel que fa a les publicacions especialitzades, els tres investigadors principals de les excavacions, M. Gemma Garcia, Antonio Moro i Francesc Tuset, han presentat, mitjançant diversos articles i monografies, els resultats de la seva intervenció.⁴⁵

Com els autors expliciten: “dos són els interrogants principals que s'han plantejat a l'inici de la intervenció arqueològica en extensió: interpretació constructiva i seqüència cronològica” (2003, p. 32). El resultat, per tant, ha significat poder descriure per primer cop la seqüència cronològica completa del conjunt: assentament iber; període romà, en què es mostra que no cal esperar a trobar cap trama urbana important i, en tot cas, sembla que una *domus* es troba a l'origen del conjunt posterior; les

diverses fases pre-episcopals, fins a cinc fases, que tenen inici amb el decret de llibertat religiosa i es consoliden amb la proclamació del cristianisme com a religió oficial, moment al qual correspondria la construcció d'un recinte per al culte, amb un baptisteri i una església (2009, p. 80); el període episcopal: remodelació del conjunt anterior, que inclou la connexió de les tres esglésies mitjançant corredors, i distribució de tot el complex episcopal entorn d'un pati central des d'on es podria accedir a les diverses dependències i també a les esglésies: Santa Maria, que esdevé la catedral i compta amb un nou baptisteri, Sant Miquel (considerat tradicionalment com un baptisteri), que té una funció clarament funerària, i Sant Pere; període andalusí: no es detecta cap estrat de destrucció i, per tant, els autors s'inclinen a apostar per la continuïtat del bisbat; període carolingi: canvi significatiu, ja que qualsevol espai obert del recinte es converteix en cementiri (2009, p. 183) i, juntament amb les notícies documentals, es pot entendre que a partir de mitjan segle IX el conjunt deixa de ser un bisbat per esdevenir una *domus* eclesiàstica; període feudal: a cavall dels segles XI i XII es detecten les transformacions relacionades amb la instauració del priorat de Sant Ruf que donen al conjunt l'aparença romànica que, malgrat les transformacions evidents al llarg de l'edat moderna, ha perdurat fins avui dia.

Les excavacions de Garcia, Moro i Tuset, per tant, marquen el camí per on hauran de transitar els futurs debats sobre els problemes plantejats per la historiografia terrassenca (Ventalló, Soler, Cardús) al voltant d'Ègara, la seu visigòtica i la seva desaparició/transformació. Ara bé, per tal de no caure en la visió metonímica de la història dels *pares fundadors*, caldrà plantejar també en futures recerques quina era l'articulació social, econòmica i política d'aquest conjunt amb el seu entorn al llarg de les diverses fases cronològiques detectades. Com en qualsevol altra ciència, en el cas de la història (independentment del registre amb què es treballi), la metodologia no determina tant la qualitat de la recerca com sí que ho fan les preguntes que l'originen.

Evidentment, el primer objectiu no podia ser un altre que fixar, d'una manera definitiva, la seqüència cronològica i les fases constructives, per tal d'acabar amb els vells debats que hem comentat anteriorment. Però, precisament per a poder integrar l'evolució del conjunt en els debats oberts per la historiografia recent, sorprèn que s'obviïn aportacions prou significatives sobre, per exemple, el període andalusí (que també hem comentat més amunt), quan aquestes fins i tot es troben en un article que els autors citen reiteradament (SOLER, 2003). Unes aportacions que, si més no, pretenen explicar la continuïtat del bisbat en aquest període (quelcom que, aparentment, recolza el registre arqueològic), més enllà de la necessitat de consagrar els olis per a la unció dels batejats (2009, p. 32), i que també es fonamenten en el paper fiscal dels bisbes sota l'estat islàmic (2009, p. 183).⁴⁶ Un cas similar el trobem a la tesi doctoral de Xavier Jordana sobre l'estudi antropològic d'unes dues-centes vuit

inhumacions provinents del conjunt de Sant Pere, que comprenen des del segle iv fins al xiii.⁴⁷ L'estudi, que sens dubte serà un inexcusable referent per a futurs treballs del període medieval a Terrassa, contextualitza les seves rellevants troballes amb una sèrie de pressupòsits historiogràfics, com a mínim, qüestionats tant a Terrassa com en el marc general català: la fugida d'aristòcrates visigots al massís de Sant Llorenç i la dels clergues d'Ègara – no sabem on – amb els manuscrits més preuats (quins?)⁴⁸ (p. 14); la suposada despoblació del Vallès degut a les ràtzies andalusines documentades a la fi del segle ix i principi del x; els pagesos lliures i aloers dels segles x i xi (p. 17); les sagreres com a refugi pagès (p. 19).⁴⁹

A partir d'ara, amb tot i amb això, caldrà integrar en les recerques històriques els canvis patològics detectats entre les restes dels segles iv-viii i les dels segles ix-xiii (de sobrecàrregues a les extremitats, de desgast bucal, en funció del gènere, pics de mortalitat, etc.). Per començar, però, fóra interessant poder subdividir aquests dos períodes amb què l'autor divideix l'anàlisi de les mostres (tot i la dificultat evident de la datació precisa del registre arqueològic forense), ja que és evident que les condicions socials i econòmiques, almenys a Terrassa, no són les mateixes al segle ix que al xiii.

És ben segur que les següents recerques que s'aniran desenvolupant fruit del Pla Director tindran en compte les noves aportacions sobre el marc social, econòmic i polític que enquadra les esglésies al llarg de la seva història. De moment, però, no ens cansarem de repetir-ho, els resultats fruit d'aquestes intervencions són fonamentals per a situar el debat al voltant de les esglésies santperenques, ja que el registre arqueològic marca certs límits que les futures investigacions no podran obviar. Tanmateix, aquest registre només pot ser rellevant si (com el documental) és sotmès a plantejaments i problemes significatius a nivell historiogràfic, ja que, al cap i a la fi, del que es tracta és de fer història. Per això fóra bo, tot parafrasejant cert títol d'un llibre sobre un famós monestir francès, plantejar-se també què significà *ser veí de Sant Pere* per a les comunitats que envoltaven la Seu d'Ègara (amb el permís de la marca registrada⁵⁰). En tot cas, quina millor ocasió i manera per discutir aquestes i altres qüestions que la celebració d'un segon simposi sobre les esglésies de Sant Pere?

L'Arxiu Històric de Terrassa

A banda del CEHT i del Museu, la tercera institució que ha permès desenvolupar una recerca sostinguda sobre l'època medieval a Terrassa és l'Arxiu Històric de Terrassa (AHT). Sota la direcció de Pere Puig, no només s'ha vetllat per la conservació, descripció i difusió del patrimoni documental terrassenc en els últims trenta-cinc anys, sinó que s'ha dut a terme una ingent tasca d'estudi crític i edició documental – sobretot per al període altmedieval –, que ha posat a l'abast de la historiografia un conjunt de materials que en pocs altres municipis es pot igualar.

Des de mitjan anys setanta, l'AHT ha anat publicant diversos instruments de descripció de la documentació medieval. La primera publicació, de l'any 1976, consistí en el catàleg dels pergamins custodiats a l'AHT i datats dins el regnat de Jaume I.⁵¹ Dos anys abans, però, ja s'havien iniciat els treballs d'identificació dels pergamins que pertanyien al diplomatarí de les esglésies terrassenques, si bé la primera publicació no veié la llum fins l'any 1979.⁵² Pere Puig, seguint l'anomenat *Repertori*, un inventari del segle XVIII, regestà 190 documents de la col·lecció de pergamins de l'AHT que, inequívocament, pertanyien al diplomatarí de les esglésies de Terrassa. Allà hi trobem un primer estudi de la tradició del diplomatarí i una relació de la historiografia que se n'havia ocupat.

Ja a la dècada dels vuitanta, cal ressenyar els treballs de classificació i ordenació del fons notarial de Terrassa, realitzats per Pere Puig i Josep Sanllehí, que culminaren amb la publicació del catàleg, seguint les normes fixades per la Fundació Noguera.⁵³ Un total de 1.640 protocols, corresponents a 2.072 volums, descrits d'un en un per tal de posar a disposició dels investigadors el que és, segurament, el fons documental més rellevant de Terrassa, sobretot per al període medieval. El catàleg comptà també amb una introducció on es repassava la història de la institució productora, la notaria, des del pacte inicial entre el monarca i el priorat, el 1236, fins a l'actualitat. Com hem vist anteriorment, l'estudi sobre la institució notarial fou aprofundit per Pere Puig en diversos articles.

Amb motiu del sis-centè aniversari de la mort del rei Pere III, es publicaren tots els pergamins conservats a l'AHT des de 1278 al 1387.⁵⁴ L'estudi introductorí adscriu els documents en tres grups en funció dels seus productors: la Universitat de Terrassa, el Priorat de Santa Maria, i un tercer de diverses provinences privades. La introducció també s'ocupa amb deteniment de les institucions principals locals (batllia, castlania, notaria) a banda de la Universitat i del Priorat ja esmentats. En total, la col·lecció està formada per 229 pergamins, presentats amb la datació reduïda a l'actual, un extens regest en català amb tota la informació rellevant del document, la transcripció íntegra de l'escatocol (datació, firmes dels atorgants, testimonis i cloenda notarial) i el corresponent índex toponomàstic. Es posava així, per primera vegada, a l'abast dels investigadors un nodrit grup de documents del període baixmedieval i, més important encara, es fixava una metodologia per a l'elaboració d'instruments de descripció de documents en pergamí que ha esdevingut tot un model.⁵⁵

La tria, però, bandejava conscientment d'altres registres documentals. Aquesta llacuna fou omplerta en pocs anys amb la publicació del primer llibre notarial conservat a Terrassa, el capbreu primer de Bertran acòlit.⁵⁶ Puig s'encarregà de transcriure i editar (datació, regest, índexs) els mil tres-cents trenta-un assentaments que componen aquest capbreu, datat entre els anys 1237 i 1242. De nou, la introducció ofereix informació sobre el context històric (el d'una vila reial ja

consolidada) i un curós estudi diplomàtic que abasta tant la gènesi del document notarial com la seva tipologia. També mostra, de forma evident, la riquesa i quasi inexhauribilitat del registre notarial.

Tres anys després, veuria la llum la tesi doctoral de l'autor: el diplomatarí de Sant Llorenç del Munt.⁵⁷ El monumental treball ha esdevingut tot un referent per a l'edició crítica, l'anàlisi diplomàtica i paleogràfica dels documents (quatre-cents noranta vuit) i l'estudi històric de la institució que els generà. Sens dubte és el conjunt documental més important per a l'estudi dels segles x-xi a Terrassa, ja que compta amb tres-cents trenta dos pergamins que situen la seva acció jurídica al terme terrassenc.⁵⁸

En companyia d'una nova generació de medievalistes, Puig va poder, després d'una tasca duta a terme al llarg de trenta anys, enllestir finalment la publicació del diplomatarí de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara.⁵⁹ Amb aquest treball d'edició, la pràctica totalitat de la documentació terrassenca anterior a l'any 1100 ja es podia considerar publicada.⁶⁰ Dos cents vint-i-dos documents, datats entre el 958 i el 1207, van ser regestats, transcrits i indexats (inclòs un índex *rerum*) per tal de fer del tot accessible el seu contingut, tant als investigadors com al públic en general.

Com a darrera aportació dins l'àmbit de l'edició documental, no podem deixar de comentar la publicació del llibre de privilegis de Terrassa.⁶¹ Malgrat les clàssiques (i polèmiques) edicions fetes a la fi del segle XIX per Soler i Ventalló, el llibre de privilegis mereixia un nou estudi crític que permetés l'accés al públic d'un document fonamental per a la història institucional del període medieval. Tal i com s'especifica a la introducció, la publicació del 2006 fou el resultat d'un llarg treball previ iniciat per Pere Puig i Teresa Cardellach, al llarg dels anys vuitant i noranta, que es reprengué l'any 2001 pels altres dos autors. Finalment, però, fou a partir del 2004 quan s'afrontà l'edició definitiva, que inclogué la revisió de les transcripcions i l'elaboració dels regestos i l'aparat crític, així com els estudis introductoris de tipus codicològic i paleogràfic, per part de Joan Soler, i diplomàtico-institucional, a càrrec de Pere Puig. En resum, el llibre presenta l'edició de trenta-tres privilegis, que en transmeten un total de quaranta-un, datats entre el 1228 i el 1652. El llibre fou redactat en la seva major part l'any 1534, tot i que compta amb addicions de la segona meitat del segle XVI i de mitjan segle XVII.

La tasca duta a terme per fer accessible tant als investigadors com al públic en general el patrimoni documental medieval terrassenc (especialment el dels segles x al XII) es pot considerar més que rellevant, si, a més, tenim en compte que no ha tingut al darrere un suport institucional local determinant.⁶² Evidentment, resta encara molta feina per fer, però cal esperar que l'Arxiu Històric, sota la nova direcció de Joan Soler (qui, com el seu antecessor, ha donat mostres sobrades de la seva acríbia en matèria documental), continuï essent un centre de conservació, recerca i difusió del registre escrit medieval terrassenc.

La historiografia accidental

Amb aquest qualificatiu em refereixo als autors que han dut a terme, de forma puntual, estudis sobre Terrassa en el marc de les seves recerques més generals. Per la mateixa natura dels treballs, el coneixement de les fonts i de la bibliografia existent no es pot comparar amb el dels historiadors tractats amb anterioritat. En canvi, cal valorar que permeten aportar a la història terrassenca problemàtiques historiogràfiques de caire general, fugint així dels *problemes fonamentals* generats des de la fi del segle XIX. Són, per tant, estudis de cas que serveixen normalment per a mostrar la validesa d'una tesi prèviament assajada amb d'altra documentació, però que, de vegades, acaben esdevenint un material paradigmàtic per als seus autors.

Thomas N. Bisson, en el marc del congrés sobre la *Formació i expansió del feudalisme català*, va presentar una ponència dedicada a la crisi de les franqueses al comtat de Barcelona.⁶³ La seva recerca més àmplia sobre l'origen de la fiscalitat a l'època dels comtes-reis catalans, el portà a localitzar una sèrie de *querimoniae* (l·listats de queixes), sense datació precisa, però situades a mitjan segle XII, en les quals diversos grups d'habitants de dominis comtals es queixaven de les violentes actuacions d'oficials públics (batlles i castlans) que els extorquien. Un dels exemples fou el protagonitzat per Deusde de Tamarit, castlà de Terrassa, que es dedicà a trencar dents i ferir al cap els *homines de Terracia* per tal de fer-se amb diverses sumes de diners, mujades de cereals i alguns pernills. Més enllà de l'episodi en ell mateix, l'anàlisi conjunta de les queixes catalanes i la vinculació amb la reorganització fiscal que la corona estava duent a terme portà l'autor nord-americà, ja llavors, i especialment des de mitjan anys noranta, a oferir un model del pas d'un exercici del poder de tipus patrimonial i arbitrari al naixement de les pràctiques administratives de govern per tot Europa. En aquest sentit, cal destacar que l'edició original en anglès del seu gran (tant per la mida com per la vàlua historiogràfica) treball dedicat a la crisi del segle XII s'inicia amb una il·lustració de la pintura mural de l'assassinat de Thomas Becket que es troba a Santa Maria de Terrassa.⁶⁴

La resta d'autors que comentarem en aquest apartat tenen en comú el fet de centrar-se en el període de la baixa edat mitjana, precisament el menys tractat i conegut encara a dia d'avui. Les seves aportacions, per tant, mostren tot de camins nous per on la recerca local hauria de començar a transitar.

Així, Daniel Rubio publicà, l'any 1996, un estudi sobre la presència de la universitat i d'altres particulars de Terrassa en el mercat barceloní de la compravenda de censals i violaris.⁶⁵ La Universitat de Terrassa és la principal venedora de deute (sis de les nou ocasions en què el venedor és de Terrassa), mostra de les necessitats financeres del municipi. Contràriament, dels cinc documents en què el comprador és terrassenc, quatre ho és el monestir de Vallparadís (p. 32). La presència dels terrassencs a Barcelona, tot i ser significativa en comparació amb d'altres localitats, no

deixa de ser ben minsa (1'36% del total). Això prova, segons l'autor, que el gruix d'aquest tipus de contractes que feren els terrassencs s'ha de trobar als fons notariais propis, de forma que encoratja a dur-hi a terme futures investigacions (que, evidentment, ningú no ha fet!).

Un any més tard Jill R. Webster, especialista en Francesc Eiximenis i en els franciscans a la Catalunya medieval, estudia l'existència per un breu lapse de temps (1413-1432) d'un convent carmelita al castell de Vallparadís, després que els cartoixans marxessin a Montalegre.⁶⁶ Gràcies a la consulta del ric fons notarial i del fons de la batllia terrassencs, l'autora pogué provar la fundació del convent, de la qual es dubtava abans d'aquest treball, i descriure la seva complicada i breu història.⁶⁷

En el mateix número de la revista, hi trobem l'article de Robert Baró dedicat a la divisió parroquial del terme Terrassa.⁶⁸ En resum, Baró proposà dues fases en el procés de divisió parroquial del terme. La primera "divisió del terme castral en cinc parròquies (Sant Pere, Sant Joan de Matadepera, Sant Julià d'Altaura, Sant Quirze i Sant Feliu de Vilamilans) vers la meitat del segle XI, amb una segona creació de parròquies probablement a mitjan segle XII (Sant Miquel i Santa Maria de Toudell i Sant Martí de Sorbet)" (p. 20). L'autor comet certes imprecisions a l'hora de datar l'aparició de determinades parròquies (Sant Vicenç de Jonqueres, Sant Miquel de Toudell), fruit, de vegades, de no haver consultat la bibliografia local prèvia sobre el mateix tema.⁶⁹

També trobem el curiós costum metodològic d'ignorar la recerca prèvia, sobretot si *només* ha vist la llum *en àmbit local*, a l'estudi sobre les activitats econòmiques i la realitat social de la vila de Terrassa al segle XIII fet per Josep M. Salrach i Mercè Aventín.⁷⁰ Això explica que els autors donin per descomptada l'existència de la vila de Terrassa l'any 1151 (p. 107) o que defineixin Guillem de Terrassa amb el genèric epítet de "membre de l'estament senyorial que governava la vila" (p. 114), sense ni tan sols vincular-ho amb la castlania, i que, com a prova de la seva "condició nobiliària", citin només els juraments d'homenatge i fidelitat del mateix capbreu.

Descomptant aquestes deficiències, cal valorar l'estudi perquè se centra en algunes de les llacunes que tenim sobre la dinàmica social de la vila a la baixa edat mitjana. Aventín i Salrach s'ocupen de tres aspectes concrets relacionats amb les activitats econòmiques: el crèdit, la renda senyorial i la mobilitat de la terra.⁷¹ Respecte al primer, constaten l'endeutament generalitzat dels diversos sectors socials. El recurs al crèdit a curt termini, bé sigui per consum o per inversió, mostra que l'interès habitual era del 20% i que hi havia un mercat secundari de deutoris (és a dir, es documenta la compra o l'endossament de deutes, a l'estil del mecanisme del comerç internacional amb les lletres de canvi). Pel que fa a l'anàlisi de la renda senyorial, es fixen en l'actuació dels batlles, que no només gestionen les rendes per als seus senyors, sinó que també compren aquestes rendes i les sots-estableixen per a fer-hi

negoci. Finalment, la mobilitat de la terra es mostra amb la nombrosa existència de compravendes, comandes i establiments (als diversos nivells de la cadena emfitèutica) i amb la diversitat jurídica dels instruments notariais, que permeten adaptar les figures del dret a la necessitat socioeconòmica concreta de cada ocasió.

Per acabar aquest apartat, hem d'esmentar l'article de Javier Robles sobre el senyoriu que exercí a Terrassa Guillem de Montcada entre el 1300 i el 1303.⁷² Aquest episodi de domini senyorial d'una vila reial com Terrassa havia passat inadvertit fins la recerca de Robles. Mitjançant un intercanvi de dominis entre el rei Jaume II i la seva cunyada Guillem de Montcada, filla del vescomte de Bearn i llavors vídua de l'infant Pere, aquesta esdevingué senyora de Terrassa durant tres anys (p. 69). Si bé l'acord inicial obligava Guillem a ingressar com a monja al cap de dos anys, la seva negativa va provocar fortes tensions entre la corona i la nissaga dels vescomtes de Bearn, inclosa l'amenaça de guerra. Tot plegat, però, es resolgué amb una sentència arbitral l'any 1303 en què, a canvi d'indemnitzacions mútues, Terrassa retornà sota jurisdicció reial (p. 71). L'autor ofereix el que fins ara és l'únic estudi del funcionament de l'administració de la vila i dels conflictes jurisdiccionals que hi sorgiren en aquest període. Així, per exemple, cal destacar que, malgrat el canvi obligat de batlle, ja que l'antic agent reial deixa pas al nou agent senyorial, en realitat és Berenguer Libra qui actua com a lloctinent, com ja feia els anys anteriors (p. 73). Igualment, l'autor observa que es manté encara la dualitat heretada des de la fi del segle XII en l'exercici de la justícia que semblava liquidada amb el privilegi de 1242: d'una banda el batlle reial i, de l'altra, el castlà, en aquest cas en Bernat de Centelles, senyor de Sitges (p. 74). Finalment, Robles documenta d'altres aspectes de tipus administratiu com la promulgació d'ordinacions, la gestió de les rendes senyoriais i les actuacions del batlle en diversos afers que li competien. La recerca conjunta en els fons reials (de cancelleria i batllia general) i els fons locals (notariais i municipals), així com el recull d'una extensa bibliografia, permet a l'autor oferir una bona mostra del potencial que la baixa edat mitjana terrassenca ofereix per a futurs estudis.

Una breu reflexió final

Enllestida la repassada, incompleta com ja alertàvem a l'inici, de la historiografia medieval, voldria fer unes breus reflexions, a títol personal, que en cap cas tenen com a objectiu menystenir les aportacions que hem comentat, sinó, més aviat, proposar un debat sobre el sentit social de la història medieval dins l'àmbit terrassenc.

Com hem vist, la major part de la bibliografia ressenyada continua tenint com a objecte d'estudi les qüestions plantejades per les *figures aïllades* del primer apartat: el binomi Ègara-Terrassa, la seqüència evolutiva del recinte santperenc, el castell i la vila medievals, etc. Certament, l'augment de les recerques i l'ús de metodologies més refinades ha permès rebatre, matisar o confirmar les tesis de Soler, Ventalló o

Cardús. Però això poques vegades ha contribuït a escapar dels paradigmes fixats per les velles autoritats. S'ha constituït així una metanarrativa sobre la Terrassa medieval que determina quines recerques i quins coneixements encaixen o no en el discurs històric local.

De fet, l'únic trencament real amb aquesta metanarrativa, el protagonitzat per Borfo i Roca al final dels vuitanta del segle passat, ha tingut ben poca continuïtat i, encara menys, suport en forma de jornades, monografies o d'altres publicacions. Per a la historiografia terrassenca del XIX i principi del XX, la societat medieval es presentava com un tot cosificat que no calia entendre i, en tot cas, s'emmarcava en un esquema històric evolutiu que tenia en la burgesia i en l'ordre liberal la seva forma final. El domini polític i la desigualtat social no mereixien explicació, ja que aquestes problemàtiques històriques es trobaven *en la natura de les coses*. Allò que sí que calia explicar (o, més aviat hauríem de dir descriure) eren qüestions força més importants, com l'origen de la ciutat o l'evolució de les principals institucions (bisbat, castell, monestirs) lligades als sectors dominants, únics agents de la història a tenir en compte.

Com és possible que, avui dia, majoritàriament, la historiografia medieval terrassenca continuï transitant per aquests mateixos camins? Com és possible que, majoritàriament, continuï donant veu als mateixos protagonistes que ja identificaren Ventalló o Soler i Palet? Certament, plantejar l'interès social de noves qüestions respecte a la Terrassa medieval pot portar a ser rebutjat amb la greu objecció de *ser massa científica*. Quelcom veritablement imperdonable per a treballs que s'emmarquen en una disciplina, malgrat tot, científica com és la història.

Però és que no podem oblidar que, al cap i a la fi, no són els posicionaments teòrics i metodològics de cada investigador allò que ha determinat la recerca en els

La marca "Seu d'Ègara" adoptada arran del procés de museïtzació de les esglésies de Sant Pere.

últims anys. Quan he titulat com a *recerca institucionalitzada* el segon apartat, ho he fet tenint en compte també que la principal característica de la major part de la recerca que ha vist la llum a Terrassa en els últims vint-i-cinc anys ha estat la de basar-se en projectes subvencionats, bé sigui – fonamentalment – a través de partides d'institucions públiques, o bé d'encàrrecs sorgits d'institucions privades. No podem oblidar que la recerca històrica costa diners i que, malgrat que sigui difícil de creure, no tots els historiadors (i especialment els medievalistes) gaudeixen de la solvència patrimonial de Soler i Palet. Per tant, alguna responsabilitat en allò que s'investiga tenen també els encarregats de dotar econòmicament aquestes recerques. Dificilment es realitzaran estudis sobre les nombroses llacunes que hem anat destacant al llarg d'aquestes pàgines, si només han de tenir garantit un cert finançament (tant públic com privat) els treballs que encaixen en la metanarrativa de la història medieval terrassenca. En el fons, són les polítiques públiques i els interessos privats allò que determina la gestió que es fa de la història i de la memòria històrica. I, per posar un exemple de tots conegut, sembla clar que no es pot esperar gaire sensibilitat ni interès per determinats aspectes de la societat medieval per part de les institucions, públiques i privades, d'un país on l'any 2004 el govern progressista del tripartit (més Convergència i Unió) va triar un castell de l'orde del Temple (!) com a marc de la presentació del projecte de reforma d'Estatut d'Autonomia.⁷³

Així, doncs, baixant ara al nivell local, no ha d'estranyar que les institucions prefereixin més algun noble personatge, eremítics centres monàstics o un extint bisbat a l'hora d'integrar-los (sense pràcticament cap matís social) en la memòria col·lectiva terrassenca, que no pas les vicissituds històriques de les comunitats pageses i vilatana del terme. Ara bé, sembla clar que sense la presència d'aquestes últimes, els primers ho haguessin tingut força difícil per a sobreviure i, molt més encara, per deixar com a testimoni del seu domini el *patrimoni històric (documental, arquitectònic i arqueològic) de què gaudim*. Lamentablement, es tendeix més a presentar aquest incomparable, alhora que socialment esbiaixat, patrimoni com un llegat comú de tots els terrassencs del passat, que no pas a ressaltar les injustícies sobre les quals s'ha fonamentat.⁷⁴ Aquestes fan, evidentment, de mal integrar en *el llenguatge i les tècniques del màrqueting i de la publicitat* actuals on, curiosament, sí que hi encaixen a la perfecció els vells objectes d'estudi dels Arnella, Ventalló i Soler i Palet (tancant-se així el cercle historiogràfic d'on, aparentment, no sembla que el medievalisme terrassenc pugui sortir).

En tot cas, la ciutadania té sempre l'última paraula a l'hora d'escollir en quin mirall històric vol reflectir-se per, al mateix temps, reflexionar sobre el seu present. I, precisament, en el nostre present marcat per l'actual crisi sistèmica i per la pèrdua progressiva de drets socials, la ciutadania hauria de valorar quin tipus d'historiografia li ofereix elements de crítica més rellevants per a reflexionar-hi, abans que els *nous senyors feudals* acabin convertint els drets del ciutadà en *privilegis*.

Notes

- 1 Ricardo García Cárcel; Bernardo Hernández, “Visió de l’última història moderna a Terrassa”. *Terme*, 10, 1995, p. 14-20. Gemma Garcia; Oriol Olesti, “Terrassa i el seu territori a l’edat antiga: estat de la qüestió i noves perspectives de recerca”. *Terme*, 14, p. 13-23. Marc Ballestar; Martí Marín, “La recent historiografia contemporània a Terrassa”. *Terme*, 14, p. 24-34.
- 2 Per a això es pot consultar: Maria Coll. *Bibliografia terrassenca*. Terrassa: Patronat de la Fundació Soler i Palet, 1976; i, més actualitzats, els índexs de *Terme* dels nùms. 1 al 10 (núm. 11) i dels nùms. 11 al 20 (núm. 21).
- 3 Joan Arnella. *Grandeses i antiguitats d’Ègara-Terrassa. Biografia, comentaris i revisió per Salvador Cardús*. Terrassa: Patronat de la Fundació Soler i Palet, 1973.
- 4 “El primer llibre d’història de Terrassa”. *Terme. Revista d’història*, 17, 2002, p. 37-40.
- 5 “Josep Soler i Palet, 75 anys després”, *Terme*, 11, 1996, p. 60-63; *Josep Soler i Palet, polític i historiador*. Terrassa: Fundació Torre del Palau, 2001; “El vessant historiogràfic de Josep Soler i Palet”, *Terme. Revista d’història*, 25, 2010, p. 219-226.
- 6 “Un aspecte de la vida privada de Jaume I”. Dins: *Congrés d’història de la Corona d’Aragó*, vol. II, 1913, p. 536-579.
- 7 Solé no va poder consultar aquests pergamins directament i, de fet, creia que foren destruïts (sobre aquest afer, és indispensable la lectura de la introducció, feta per Pere Puig, al *Diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d’Ègara*). Tampoc coneixia l’obra d’Arnella, ja que aquesta es trobava en mans privades i nou fou fins passada la guerra civil que ingressà a l’Arxiu Històric i en Salvador Cardús s’ocupà de la seva edició.
- 8 Cal recordar que Rafel Comes i Agustí Escoz van mostrar que no es tractava de cap emissió de moneda feta a Ègara, sinó a Sagunt: “Monedes ibèriques d’Ègara. Un supòsit erroni”. *Terme*, 5, 1990, p. 53-54.
- 9 Seguim la síntesi sobre la seva vida i obra elaborada per Pere Puig amb motiu del nomenament de Fill Predilecte de la Ciutat que fou atorgat a l’autor l’any 2000. A banda del seu paper com a historiador, també cal destacar que des de la secretaria del Patronat de la Biblioteca-Museu Soler i Palet, l’any 1932 promogué la creació de l’Arxiu Històric de Terrassa i per això se’l pot considerar l’artífex d’aquest Arxiu.
- 10 Cardús no va publicar en vida la majoria dels seus llibres, editats *a posteriori* i pòstumament, davant la impossibilitat de fer-ho en català. No es tracta, per tant, d’obres inacabades, sinó de recerques monogràfiques enllestides, sovint, molt abans de morir.
- 11 Gràcies a la tasca realitzada per Pere Puig arran de l’edició facsimil de l’any 1984 (que hauria d’haver estat el model per a qualsevol nova reedició d’obres de Cardús) comptem amb les signatures arxivístiques actualitzades.
- 12 “D’Ègara a Terrassa”. Dins: *Història de Terrassa*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, 1987, p. 125-194.
- 13 Lamentablement, les col·leccions de llibres dedicades a la història de Terrassa no han trobat lloc per a les noves aportacions sobre el període medieval (en tot cas, sí que s’ha cregut oportú reeditar llibres de mitjan segle xx) i, contràriament a d’altres municipis, la manca d’un premi de recerca històrica ha fet impossible trobar finançament per a edicions especialitzades. Per tant, la història social medieval, en aquest format de llibre o monografia, continua composta exclusivament per aquest capítol de l’any 1987.
- 14 *Simposi Internacional sobre les Esglésies de Sant Pere de Terrassa. 20, 21 i 22 de novembre de 1991. Actes*. Terrassa: CEHT i AHCT, 1992.
- 15 La ponència d’Eduard Carbonell (p. 11-16) resumeix l’estat de la qüestió en aquell moment.

- 16 Gonzalo Borràs ho plantejà l'any 1984 i Carol Heitz, un any després s'hi mostrà també partidari (p.14).
- 17 Ferran, E.; Florensa, F.; Garcia, G.; Milán, A.; Moro, A.; Piera, J.; Soler, G.; Veà, L. "Representació gràfica dels alçats originals del baptisteri de Sant Miquel d'Ègara i llurs transformacions", p. 95-98; Ferran, D.; Massagué, J.M. "Sant Pere de Terrassa. Proposta per a una seqüència arquitectònica", p. 133-138; Casarramona, I.; Ferran, D.; Moro, A. "Documentació planimètrica relacionada amb el conjunt de les esglésies de Sant Pere conservada al Museu de Terrassa", p. 139-144.
- 18 "Revisió i interpretació de les superposicions basilicals de la seu episcopal d'Ègara". *Terme*, 2, 1987, p. 42-54. En aquest treball, Antonio Moro es mostrava ja partidari de fixar la continuïtat del conjunt des del segle IV fins les últimes reformes dels segles X-XI. Trobem resumida la tasca arqueològica que des de la fi dels setanta s'havia dut a terme a Terrassa a: Domènec Ferran, "Història de les excavacions arqueològiques a Terrassa". *Terme*, 8, 1993, p. 15-18.
- 19 "El poblament al terme del castell de Terrassa a l'època medieval". *Terme*, 3, 1988, p. 29-43.
- 20 Aquests dos treballs han estat les grans aportacions a la història medieval d'ambdós autors. També comptem amb un interessant estudi d'Antoni Borfo: "Les pintures murals sobre el martiri de sant Tomàs Becket. La difusió d'un culte, la mort dins de la catedral o un conflicte social". *Terme*, 7, 1992, p. 12-18, on es relaciona la coneguda pintura de Santa Maria amb les tensions socials de mitjan segle XII a Terrassa.
- 21 M'ocuparé de la recerca sobre les esglésies de Sant Pere a l'apartat dedicat al Museu de Terrassa, ja que tant per la durada com per la sistematització mereix un tractament diferenciat.
- 22 "La Torre del Palau". *Terme*, 7, 1993, p. 19.
- 23 A. Moro *et alii*, "Excavació arqueològica de la Plaça Vella. Primers resultats". *Terme*, 9, 1994, p. 14-18.
- 24 A. Moro i G. Garcia, "El tram de la muralla de la vila de Terrassa conservada al carrer dels Gavatxons, 5". *Terme. Revista d'història*, 18, 2003, p. 23-26.
- 25 "Reflexions sobre la reconstrucció del recinte emmurallat de la vila de Terrassa als segles XIII-XVI dins l'actual trama urbana". *Terme*, 13, 1998, p. 11-16; "La configuració urbana de la vila del Palau de Terrassa. Orígens i constatació arqueològica". *Terme. Revista d'història*, 21, 2006, p. 127-154.
- 26 Pere Puig; Pere Vives, "*Terrassa versus Terraça*". *Terme*, 2, 1987, p.15-22.
- 27 "Ègara. Grafia que correspon a la pronúncia correcta del nom de l'antic municipi flavi". *Terme*, 3, 1988, p. 45-56.
- 28 "El castell de Castellar del Vallès al segle XI: nova lectura d'antics documents del monestir de Sant Llorenç del Munt". *Terme*, 13, 1998, p. 24-36.
- 29 "Els documents notariais i la recerca. Orígens de l'Arxiu Històric de Terrassa". *Terme. Revista d'història*, 21, 2006, p. 165-182. Es tracta d'un text volgudament divulgatiu, sense l'ús de citacions ni referències arxivístiques. Sí que conté la bibliografia bàsica, d'entre la qual destaquem l'article del mateix autor: "Notes històriques sobre la institució i la funció notarial en època moderna i contemporània. El cas de l'escribania i la notaria públiques de Terrassa". *Estudis Històrics i Documents dels Arxius de Protocols*, XXII, 2004, p. 95-133.
- 30 "De Llacera a Sant Llorenç Savall". *Terme. Revista d'història*, 25, 2010, p. 179-197.
- 31 "Els palaus de Terrassa. Estudi de la presència musulmana a Terrassa a través de la toponímia". *Terme*, 14, 1999, p. 38-51.
- 32 "Els Terrassa. Genealogia". *Terme*, 15, 2000, p. 38-46.
- 33 "La cúpula del poder institucional laic al *castrum Terracie* (segles X-XI)". *Terme*, 15, 2000, p. 30-37.
- 34 "El territori d'Ègara, des de la seu episcopal fins al *castrum Terracense* (segles V-X). Alguns residus antics en la toponímia altmedieval". *Terme. Revista d'història*, 18, 2003, p. 59-96. L'autor reprèn

així els estudis de Soler i Cardús, però també, en el marc del Simposi de les esglésies de Sant Pere, els treballs de Mundó i Martí i Bonet, entre d'altres.

- 35 Procés que, de fet, no es consolida fins a la fi del segle XI, quan la vila de Jonqueres passa a incloure's definitivament dins el *terme* castral. Com l'autor deixa ben clar, la demarcació dels límits del *municipium*, bisbat i posterior *terme* castral no sembla anar més enllà del riu Ripoll (no és partidari d'afegir el Vallès com tradicionalment s'ha fet), però en cap moment es pot assegurar una fixació definitiva. Efectivament, no s'han de donar per suposats els límits territorials i jurisdiccionals, ja que aquests depenen de la capacitat dels poders supralocals (estat visigòtic, església, estat andalusí, comtes, etc.) per a establir un control efectiu (mitjançant pactes, imposició per la força, etc.) sobre les comunitats pageses. No oblidem que és el domini que s'exerceix sobre les persones allò que dota de sentit les divisions territorials, i no a l'inrevés.
- 36 “Les esglésies de Sant Pau, Sant Vicenç i Santa Maria d'Ègara. Noves perspectives d'estudi que ofereix el diplomatari de Sant Pere i Santa Maria d'Ègara”, p. 101-116.
- 37 “Petita comunitat, mala senyoria i economia moral. Poders i resistències a Terrassa (segles XI i XII)”, *Terme. Revista d'història*, 21, 2006, p. 53-84.
- 38 “De l'abisme al cel. La formació de la vila de Palau de Terrassa (1180-1313)”, *Ibidem*, p. 85-126.
- 39 “La configuració urbana de la vila de Palau de Terrassa. Orígens i constatació arqueològica”, *Ibidem*, p. 127-154. Aportació que ja hem comentat més amunt.
- 40 “La societat local i la política reial al Llibre de Privilegis de Terrassa”. *Ibidem*, p. 155-164.
- 41 “«Ad bene laborandum». Del treball pagès a la renda feudal (Terrassa, segles X-XII)”, *Terme. Revista d'història*, 25, 2010, p. 151-178. Aquest text havia de formar part, inicialment, d'una publicació de major extensió dedicada a la història agrària. Davant la impossibilitat de tirar endavant el dit projecte, i malgrat la seva reelaboració, el lector atent encara podrà trobar-hi algunes referències que reenvien a inexistents “capítols anteriors”. Així, l'exercici d'una curiosa (i curiosa) crítica textual pot també aportar determinats coneixements sobre la intrahistòria de la historiografia.
- 42 Neus Peregrina. *Història del patrimoni museístic de Terrassa (1904-2004)*. Terrassa: Ajuntament de Terrassa, Regidoria de Cultura, Museu de Terrassa, 2004.
- 43 *Ecclesiae Egarenses. Les esglésies de Sant Pere de Terrassa*. Barcelona: Caixa Terrassa i Lunweg, 2009. Cal destacar-hi també les fotografies de Teresa Llordés, així com les diverses il·lustracions, que *monumentalitzen* el llibre, fruit de la curada edició.
- 44 S'han bandejat, conscientment, en aquesta repassada historiogràfica les aportacions provinents del camp de la història de l'art (ja que, donada la meua formació acadèmica no puc avaluar-les amb un criteri significatiu). Seria interessant, per a propers números de la revista, comptar amb un article centrat en els treballs d'aquesta disciplina sobre els diferents períodes de l'art a Terrassa.
- 45 La rellevància de les intervencions sobre les esglésies de Sant Pere es pot provar per les nombroses participacions dels autors en diversos congressos d'arqueologia medieval, tant d'àmbit català com espanyol, així com en trobades d'àmbit internacional. Aquí, però, seguirem només dues d'aquestes publicacions, que inclouen a la bibliografia una bona part del conjunt de publicacions: “De conjunt paleocristià i catedralici a conjunt parroquial. Transformacions i canvis d'ús de les esglésies de Sant Pere de Terrassa. Segles IV al XVII”, *Terme. Revista d'història*, 18, 2003, p. 29-58; *La seu episcopal d'Ègara. Arqueologia d'un conjunt cristià del segle IV al IX*. Tarragona: ICAC, Sèrie Documenta, 8, 2009. La segona publicació inclou també la recerca duta a terme a les intervencions del 2001 al 2004 i dels seguiments d'obres fins al 2007.
- 46 Estranya més aquesta manca de confrontació quan, en canvi, sí que es qüestiona obertament la proposta de Soler sobre la dependència intermitent d'Ègara respecte a Barcelona (2009, p. 30).
- 47 “Caracterització i evolució d'una comunitat medieval catalana. Estudi bioantropològic de les in-

humacions de les esglésies de Sant Pere”. Tesi doctoral, UAB, 2007. De fet, Jordana apunta encertadament que els bisbes en època islàmica tingueren un paper rellevant dins el sistema fiscal, però, estranyament, es remet a Borfo i Roca per asseverar-ho (p. 15). La tesi es pot consultar en aquesta adreça: http://www.tdr.cesca.es/TESES_UAB/AVAILABLE/TDX-0601107-162707/xjc1de1.pdf.

- 48 No hi ha constància de cap manuscrit elaborat al *scriptorium* del bisbat egarenc. Tampoc el període medieval sembla que hagi deixat cap rastre de la producció librària (sí, en tot cas, del seu consum i ús per a la formació): Joan Soler, “La biblioteca litúrgica de l’església de Sant Pere de Terrassa (1406-1606)”, *Terme. Revista d’història*, 16, 2001, p. 29-60.
- 49 Algunes de les recerques aquí comentades, centrades en els segles x-xii, permeten fer-se una idea dels canvis socials en aquest període, així com de les actuacions concretes dels clergues de la *domus* de Sant Pere, i també d’altres magnats, en relació amb les comunitats pageses.
- 50 Joan Rovira, “La Seu d’Ègara: una marca amb arrels en la història”. *Terme. Revista d’història*, 24, 2009, p. 43-49.
- 51 J. M. Martí i Bonet; P. Puig i Ustrell; J. Sanllehí i Ubach. *Pergamins de l’Arxiu Històric de Terrassa, a. 1208-1276*. Terrassa: Patronat Soler i Palet, 1976.
- 52 Pere Puig. *Pergamins del priorat de Santa Maria de Terrassa (anys 977-1633)*. Terrassa: Fundació Abat Marcet, 1979.
- 53 P. Puig i Ustrell; J. Sanllehí i Ubach. *Catàleg de l’Arxiu Notarial de Terrassa*. Barcelona: Fundació Noguera, 1984.
- 54 Teresa Cardellach; Pere Puig; Montserrat Royes; Judit Tapiolas. *Pergamins de l’Arxiu Històric Comarcal de Terrassa, 1279-1387*. Barcelona: Fundació Noguera, 1988. Com a continuació dels catàlegs anteriors, Puig coordinà el treball elaborat amb la col·laboració les tres medievalistes amb qui comparteix l’autoria.
- 55 Recordem que Pere Puig fou l’autor triat per a la redacció d’*Els pergamins documentals. Naturalesa, tractament arxivístic i contingut diplomàtic* (1995), manual editat per la Generalitat de Catalunya dins la col·lecció de Normativa Arxivística.
- 56 *Capbreu primer de Bertran acòlit, notari de Terrassa (1237-1242)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2 vols., 1992.
- 57 *El monestir de Sant Llorenç del Munt sobre Terrassa. Diplomataris dels segles x i xi*. Barcelona: Fundació Noguera, 3 vols., 1995.
- 58 Per tal d’entendre la importància d’aquest fons documental, només cal pensar que Borfo i Roca pràcticament no empraren la documentació de Sant Llorenç per al període anterior a l’any 1100 (exceptuant l’editada per Miret i Sans), de forma que aplegaren cent noranta-dos documents (1987, nota 65). Lamentablement, les recerques dutes a terme a partir de l’aprofitament sistemàtic del diplomataris per part de la historiografia medieval només han vist la llum parcialment.
- 59 Pere Puig; Vicenç Ruiz; Joan Soler. *Diplomataris de Sant Pere i Santa Maria d’Ègara. Terrassa, 958-1207*. Barcelona: Fundació Noguera, 2001. Mai no és mal moment per tornar a agrair a Pere Puig el seu mestratge i l’exemple de professionalitat amb què ens vam poder emmirallar.
- 60 L’any 1998, Xavier Pérez edità el *Diplomataris de Montalegre*, que conté l’arxiu nobiliari dels Terrassa, si bé diversos documents fets a Tarragona són indexats com a terrassencs (vegeu la recensió feta per Joan Soler a *Terme*, 14). Posteriorment, les edicions dels pergamins de l’Arxiu Reial i dels de la Catedral de Barcelona relatives al segle xi han permès tenir accés a la resta de documents (es poden consultar a www.fundacionoguera.com).
- 61 Teresa Cardellach; Pere Puig; Vicenç Ruiz; Joan Soler, *Llibre de privilegis de la vila i terme de Terrassa (1228-1652)*. Barcelona: Fundació Noguera, 2006.

- 62 Amb l'excepció de l'Ajuntament, que sempre ha donat el suport pressupostari en la mesura de la seva capacitat i que va prendre el relleu en aquest àmbit al Patronat de la Biblioteca Municipal Soler i Palet, cal destacar que cap institució privada no s'ha mostrat mai interessada a recolzar aquest tipus de treballs i, menys encara, la recerca històrica que s'hi pogués associar. Ha estat gràcies a la Fundació Noguera de Barcelona, com es pot comprovar fent un breu cop d'ull a la bibliografia, que la major part de les edicions de patrimoni documental terrassenc ha vist la llum.
- 63 "The crisis of the Catalanian franchises (1150-1200)". *Estudi General*, núm. 5-6, 1986, p. 153-174 (Traducció catalana dins de: *L'impuls de Catalunya: l'època dels primers comtes-reis (1140-1225)*. Vic, Eumo, 1997).
- 64 *The crisis of the Twelfth century: power, lordship and the origins of European government*. Princeton: Princeton University Press, 2008. Traducció castellana: *La crisis del siglo xii. El poder, la nobleza y el origen de la gobernación europea*. Ed. Crítica, 2010.
- 65 "Terrassa dins el mercat creditici a llarg termini de Barcelona (segle XIV)". *Terme*, 11, 1996, p. 30-34. L'autor extreu les dades referents a Terrassa del conjunt documental emprat per a l'elaboració de la seva tesi doctoral, centrada a Barcelona.
- 66 "La trista història del convent de Nostra Senyora del Carme de Vallparadís". *Terme*, 12, 1997, p. 26-33. El mateix treball havia estat publicat un any abans a l'*Anuario de Estudios Medievales*.
- 67 I, com la mateixa autora reconeix en nota, gràcies a la intensa recerca duta a terme pel director de l'arxiu comarcal, Pere Puig, a partir de les llavors ja desfasades referències arxivístiques de Soler i Palet.
- 68 "La divisió parroquial del terme del castell de Terrassa". *Terme*, 12, 1997, p. 18-22.
- 69 Sorpren que no aparegui cap menció bibliogràfica més enllà de l'estudi introductori del *Diplomatari de Sant Llorenç del Munt*, obviant així aportacions com les de Cardús o la llavors més recent d'Antoni Borfo i Pere Roca que, específicament, tractaven la formació de la xarxa parroquial.
- 70 "Mercat i comunitat: dinamisme econòmic a la vila de Terrassa i la seva àrea d'influència (segle XIII)". *Acta historica et archaeologica mediaevalia*, 2003, núm. 25, p. 105-130. L'estudi havia aparegut originalment en el marc del "II Col·loqui de comunitats rurals del Pirineu" l'any 1999. Com en el cas anterior, l'únic referent bibliogràfic amb què compten els autors és la introducció de l'edició de Pere Puig, en aquest cas, del *Capbreu primer de Bertran acòlit*, la font documental en què basen la seva recerca.
- 71 Es tracta, per tant, d'un estudi de cas de llur recerca de caire més general sobre els *mercats del crèdit i de la terra* a la societat rural baixmedieval. Un resum de les principals aportacions el trobem a Lluís To "L'historiographie du marché de la terre en Catalogne". Dins: L. Feller; C. Wickham (dirs.). *Le marché de la terre au Moyen Âge*. Roma: École Française de Rome, 2005, p. 161-180.
- 72 "Guillema de Montcada, senyora de Terrassa (1300-1303), *que nunc locum habet in Terracia a domino rege ad violarium*". *Terme*, 23, 2008, p. 63-82.
- 73 D'aquí a set-cents anys, quan s'estarà reelaborant l'enèsima reforma de l'Estatut i del corresponent pacte fiscal per a Catalunya, si se segueix la mateixa lògica i la mateixa sensibilitat social en la tria del lloc, el futur govern de la Generalitat no dubtarà a fer-se la fotografia a les restes de la seu central de la Caixa.
- 74 Una situació similar es produeix amb l'altre gran símbol de la història local: la industrialització. Com recorda Lourdes Plans: "Malgrat que alguns historiadors terrassencs han treballat temes relacionats amb els moviments socials i populars (obrerisme, republicanisme, socialisme, condicions laborals, vida quotidiana, etc.), encara resta pendent una recerca profunda sobre els moviments socials en una època tan farcida de conflictes entre obrers/obreres i la patronal com fou el període comprès entre el final del segle XIX i la Setmana Tràgica" (vegeu "Terrassa, 1902-1909: de la vaga

general a la Setmana Tràgica”. *Terme. Revista d’història*, 20, 2005, p. 131). Tot plegat, malgrat que s’hagin publicat tres volums de la *Història Industrial de Terrassa* (1998, 2000, 2002) i la ciutat hagi esdevingut un referent en la gestió del patrimoni i del turisme industrials. Com veiem, la desconexió de les restes del passat respecte del seu context social més ampli (és a dir, més enllà dels aspectes tècnics o artístics) ha esdevingut una constant quan afecta els símbols identitaris (d’això, la primera editorial de *Terme* en deia *terrassenquisme*).